

PABLO DE LA FUENTE DE PABLO

(Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II)

Ampurdán (1659–1690) – studium strategii obronnej Hiszpanii względem Francji w epoce Ludwika XIV¹

Wprowadzenie

Niniejszy artykuł dotyczy jednego z kluczowych problemów bezpieczeństwa militarnego imperium hiszpańskiego u schyłku jego świetności na arenie geopolitycznej Europy. Było nim stworzenie nowego systemu obronnego, chroniącego główny szlak komunikacyjny prowadzący z Francji do Hiszpanii poprzez Pireneje, stanowiące swego rodzaju naturalną granicę, jaka po dziś dzień rozgranicza oba państwa. Bazę źródłową niniejszego studium stanowią niepublikowane dokumenty znajdujące się w archiwach hiszpańskich, których dogłębna analiza umożliwia prześledzenie procesu wypracowywania strategii obronnej oraz wpływu, jaki na nią wywierały osoby zajmujące poszczególne stanowiska w hierarchii cywilnej i wojskowej.

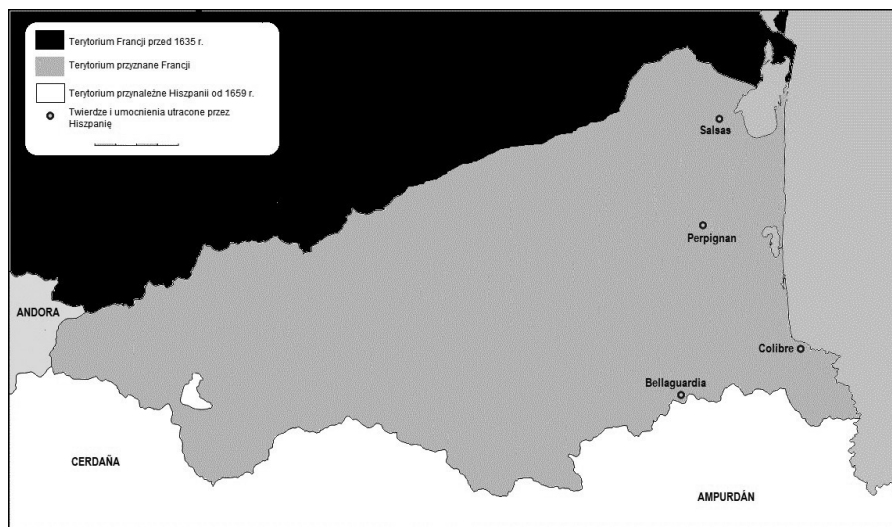
Utrata przez Hiszpanię terenów północnej Katalonii w wyniku podpisania pokoju pirenejskiego w 1659 r. oznaczała w praktyce rozmontowanie systemu obronnego, znanego jako Granica Perpignan (*Frontera de Perpiñan*)². Rousillon i część hrabstwa Cerdaña trafiły w ręce francuskie, a nowa linia graniczna zrodziła dla Hiszpanii poważny problem strategiczny.

W obliczu nowego podziału terytorialnego wyznaczonego przez reprezentantów obu państw, negocjujących na Île des Faisans³, kluczowe dla sytuacji

¹ Przełożył z hiszpańskiego Paweł Szadkowski.

² Analizę tego systemu obronnego przedstawiłem w swojej książce: P. de la Fuente de Pablo, *La ciudad como problema militar: Perpiñán y los ingenieros de la monarquía española* (ss. XVI–XVII), Madrid 1999, s. 19–22.

³ Niewielkiej wyspie położonej na rzece Bidasoa, rozgraniczającej Francję i Hiszpanię, obecnie kondominium francusko-hiszpańskie – przyp. tłum.

Ryc. 1. Zmiany terytorialne na pograniczu hiszpańsko-francuskim w wyniku traktatu pirenejskiego z 1659 r. Źródło: opracowanie własne autora

Hiszpanii były trzy elementy: rzetelna analiza strategiczna nowego położenia geograficznego oraz właściwa organizacja wojskowa i polityczna kraju, konieczne do osiągnięcia założonych celów strategicznych. Mimo iż celem niniejszego artykułu jest skupienie się na wybranych aspektach pierwszego elementu, tak pozostałe dwa wymagają przynajmniej naświetlenia.

Raport polityczny, który przedstawił Don Pedro de Aragón⁴, w obliczu nowej sytuacji, nie napawał optymizmem: uszczuplony o część ziem obszar doznał uszczerbku demograficznego i gospodarczego, był podzielony politycznie i niestabilny wewnątrznie⁵. Stosunek Don Pedra do Katalończyków był nacechowany niechęcią, bez ogródek określał ich jako ludzi, którymi „nie kieruje rozum, lecz ignorancja [...] prowadzić należy z nimi grę pozorów”. Zalecał, aby w grze politycznej „postępować raczej z uczuciem niż z siłą”. Zaskakujące, że autor tych słów, świadomie lub nie, parafrazował słowa Niccolò Machiavellego z XX księgi *Księcia*, w której Florentczyk opowiedział się przeciwko wznoszeniu twierdz⁶. Don Pedro przyznał, że „Barcelona jest

⁴ Pedro Antonio de Aragón y Fernández de Córdoba (ur. 7 XI 1611 – zm. 1 IX 1690) – II markiz del Pobar. Wicekról Neapolu w l. 1666–1672.

⁵ Archivo General de Simancas (dalej: AGS), Guerra Antigua, leg. 1950, List Pedro de Aragóna do Rady Wojennej, Madryt 12 XI 1659 r., b.p.

⁶ O koncepcji wczesnonowożytnej cytadeli w Hiszpanii (*ciudadela*), zob. A. Cámara, *Fortificación y ciudad en los reinos de Felipe II*, Madrid 1998, rozdz. 7. W niniejszy pracy termin *ciudadela* będzie występował w licznych kontekstach, lecz pod względem funkcji obronnych należy rozumieć termin ten także jako „zamek” (*castillo*). Z kolei barcelońska cytadela pojawiła się ostatecznie w wieku XVIII, po zakończeniu wojny o sukcesję hiszpańską.

kluczem do samego serca tejże prowincji” dodając ze smutkiem i w opozycji do Machiavellego, że „dalsze opóźnianie budowy twierdzy [...] wiąże się obecnie z poważnym ryzykiem”⁷. W powojennej rzeczywistości pamiętano, że rozpoczęty w 1640 r. bunt Katalończyków przeciągnął trwający od 1635 r. konflikt z Francją na prawie ćwierć wieku. Nikt nie miał wątpliwości co do powagi zagrożenia płynącego z wewnątrz. Umiarkowanie restrykcyjne regulacje zakazujące posiadania broni „nie pozwoliły ukrócić działalność zbrojnych grup [bandos]”. *Bandolerismo* od poprzedniego stulecia zaczęło przekształcać się w fenomen ogarniający znaczną część Katalonii, a same zbrojne grupy zaczęły przypominać z wolna prywatne armie⁸.

„Uszczuplone i żywiące niechęć” – tak w skrócie Don Pedro określił powojenne społeczeństwo katalońskie. „O ile dawniej ziemie te zamieszkiwało wielu ludzi” – informuje raport – „tak dzisiaj natrafic można na liczne wyludnione obszary”. Kwestie demograficzne będą miały poważne konsekwencje dla spraw wojskowych. Siły milicji, mobilizowane na podstawie wywodzącego się ze średniowiecznej Katalonii prawa władcy *príncipeps namque*⁹, były zbyt małe, aby zapewnić prowincji obronę i należało je wzmocnić oddziałami ściągаныmi z innych części Hiszpanii¹⁰. Sytuację komplikowały dodatkowo niełatwe relacje pomiędzy kolejnymi wicekrólami a władzami prowincji¹¹.

Suma tych wszystkich czynników i okoliczności wymusiła wykształcenie strategii nakierowanej na osiągnięcie dwóch celów. Pierwszym było zabezpieczenie Cerdañii. Co interesujące, w swoim pierwszym raporcie dotyczącym sposobu obrony nowej granicy wicekról Katalonii Francisco de Orozco

J. M. Muñoz Corbalán, *Los ingenieros militares de Flandes a España (1691–1718)*, Madrid 1993, rozdz. 8–11.

⁷ AGS, Guerra Antigua, leg. 1950, List Pedro de Aragón do Rady Wojennej, Madryt 12 XI 1659 r., b.p.

⁸ O zjawisku katalońskiego *bandolerismo* zob. X. Torres Sans, *Nyerros i cadells: bandols i bandolerisme a la Catalunya de l'antic règim (1590–1640)*, Barcelona 1993.

⁹ Zwyczajowa nazwa prawa regulującego zasady obrony hrabstwa Barcelony – rozciąganego także na całą Katalonię – wywodząca się od pierwszych słów 68 „Zwyczaju Barcelońskiego” z 1251 r.

¹⁰ Liczba żołnierzy włoskich stacjonujących w tym okresie w Katalonii stanowiła ok. 10% ogólnej liczebności armii; A. Espino López, *Las tropas italianas en la defensa de Cataluña, 1665–1698*, „Investigaciones Históricas. Época moderna y contemporánea” 1998, nr 18, s. 54. Obecność innych oddziałów z Półwyspu Iberyjskiego została ukazana, na przykładzie sił z Granady, w monografii *idem*, *Las tropas de Granada en las guerras de Cataluña, 1684–1697: una visión social*, „Crónica Nova” 1992, nr 20, s. 129–151.

¹¹ Przykład konfliktów na tej linii, zob. E. Escartín Sánchez, *La Capitanía General de Catalunya i l'ordre consitutcional català*, „Pedralbes. Revista d'història moderna” 1993, nr 13 (1), s. 97–100.

y Ribera II markiz de Mortara¹², weteran niedawno zakończonej wojny, parafrazując nieco brzmienie 42 artykułu traktatu pirenejskiego, stwierdził, że „Pireneje od zawsze stanowiły granicę rozdzielającą Hiszpanię od Gali”¹³. Pomimo tej błyskotliwej zagrywki Pireneje Środkowe bynajmniej nie zawsze traktowane były jako nowa linia demarkacyjna. Jaskrawym tego przykładem była choćby dolina Cerdaña, którą podzielono pomiędzy dwie monarchie, tworząc nowy i niezwykle palący problem strategiczny, który w pierwszej kolejności wymagał zabezpieczenia rejonu, a mianowicie ufortyfikowania jego stolicy, Puigcerdà¹⁴. Drugim celem było zabezpieczenie Ampurdánu, przygranicznego terytorium, przez które przechodziła główna droga umożliwiająca wtargnięcie na terytorium hiszpańskie: tej drugiej kwestii będzie poświęcony niniejszy artykuł.

Figueras i Ampurdán: obrona terytorium i ochrona stolicy

„Celem zabezpieczenia Ampurdán, sądzę, że należy odpowiednio umocnić Figueras” – tak oceniał sytuację wicekról Mortara¹⁵. Powyższy zamysł strategiczny odzwierciedla fundamentalnie nieskomplikowane założenie: obrona danego obszaru zasadza się na zabezpieczeniu jego stolicy¹⁶. Pozorna prostota tego planu zaczyna się komplikować, jeśli przyjrzeć się dokładniej aspektom politycznym, a także czynnikom ludzkiemu i gospodarczemu.

Po pierwsze, choć w omawianej epoce funkcjonował toponim Ampurdán, to nie odnosił się on faktycznie do żadnej z ówczesnych jednostek podziału politycznego czy administracyjnego. Była to po prostu kolejna comarka (*comarca*)¹⁷, analogicznie jak zaznaczył to pod koniec XVI w. geograf Pere Gil¹⁸.

¹² Francisco de Orozco y Ribera (ur. ok. 1605 – zm. 26 XII 1668) – II markiz de Mortara. Wicekról Katalonii w latach 1650–1652, 1656–1663. Uczestnik wielu kampanii, m.in. oblężenia Barcelony w 1652 r.

¹³ AGS, Guerra Antigua, leg. 1956, List Mortary do Rady Wojennej, Barcelona 21 VIII 1660 r., b.p. Treść traktatu, zob. Archivo de la Corona de Aragón (dalej: ACA), Cancillería Real, reg. 5586, Tratado definitivo de paz y comercio entre las Coronas de España, y Francia, comunmente llamado de los Pyreneos, Île des Faisans 7 XI 1659 r.

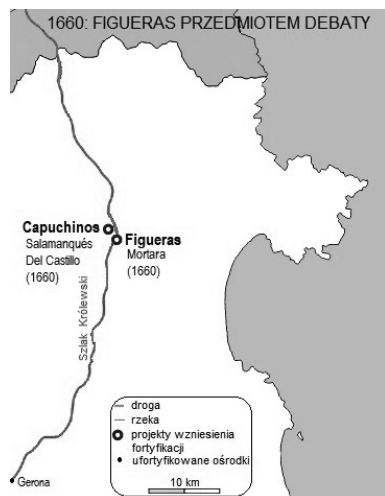
¹⁴ P. Sahlins, *Fronteres i identitas: la formació d'Espanya i França a la Cerdaña*, s. XVII–XIX, Vich 1993, s. 37 i 78–80.

¹⁵ W takich słowach opisywał plan wicekról w jednym ze swoich listów; zob. AGS, Guerra Antigua, leg. 1956, List Mortary do Rady Wojennej, Barcelona 21 VIII 1660 r., b.p.

¹⁶ Podobną filozofię zastosowano w przypadku wspomnianego Puigcerdà. Koncepcję tę stosowano przy obronie pogranicza przed 1659 r., kiedy to nadrzędne znaczenie dla obrony Rousillonu odgrywało Perpignan, co ukazałem w *La ciudad como...*, roz. 1.

¹⁷ Comarka – jednostka podziału terytorialnego, dawniej o znaczeniu zbliżonym do marchii, dziś odpowiednik powiatu.

¹⁸ J. Vilà, J. Sarrión, *El sentit històric de la comarca a Catalunya*, Barcelona 1992, s. 45.

Ryc. 2. Konceptcje ufortyfikowania Figueras z 1660 r.
Źródło: opracowanie własne autora

Niejednoznaczna definicja comarki – obejmująca zarówno podział fizyczny, jak i występujący klimat – utrudnia odniesienie tego pojęcia do Ampurdánu. Próbuąc ukuć definicję Ampurdánu jako terytorium, należy rozważyć dwa podstawowe aspekty, które leżą u podstaw silnego znaczenia comarek w Katalonii¹⁹. Ampurdán wziął swą nazwę od *ager ampuritanus*, terminu oznaczającego greckorzymskie miasto Ampurias (Emporiae). Oprócz wyraźnego odniesienia do starożytnej opozycji światów *urbs-ager* (miasto-wieś), kolejny element, który odgrywa fundamentalną rolę w zrozumieniu definicji, to zakładanie miast na obszarach, które zamierzano wciągnąć się do swojej sfery wpływów. Czynnikiem dodatkowo komplikującym kwestię jest dla nas fakt, że Gil nie wskazuje żadnej stolicy Ampurdánu²⁰. Z politycznego i administracyjnego punktu widzenia Ampurdán, który po podpisaniu traktatu miał zostać objęty siecią fortyfikacji, był mozaiką ziem złożoną z jednego *realengo* (dobra królewskiego) i dwóch *señoríos jurisdiccionales*²¹: królewskiego baliwatu (*bailía real*) w Figueras, hrabstwa Ampurias i wicehrabstwa Perelada. Tak jak w każdym podobnym przypadku, należało znaleźć sposób na zarządzanie takim rejonem. Spis z 1598 r., więc z tego samego okresu co praca Gila, wymienia 500 domostw w Castellón de Ampurias, stolicy hrabstwa, oraz 300 w Figueras²². Analiza suchych danych zdaje się nie pozostawiać większych wątpliwości co do znaczenia każdego z ośrodków. Spis pobieranego podatku

¹⁹ *Ibidem*, s. 58–61.

²⁰ *Ibidem*, s. 47.

²¹ Ziem nadanych jako lenno, na których podstawowym wyznacznikiem władzy feudałów był zakres ich uprawnień sędowniczych – przyp. tłum.

²² J. Clara, *Un cens desconegut del bisbat de Girona (1598)*, „Quaderns de la Selva” 2000, nr 12, s. 176.

podymnego (kat. *fogatge*) z 1553 r. wykazuje istnienie 399 ognisk domowych w pierwszym ośrodku oraz 190 w drugim i wyraźnie wskazuje na znacznie bardziej dynamiczny rozwój Figueras, wyrażony zarówno procentowo, jak i w liczbach bezwzględnych²³. Żywy rozwój społeczności w Figueras pod koniec XVI w. ukazuje anonimowa relacja pewnego franciszkanina, który opisał liczne uprawy drzewek oliwnych, a przede wszystkim dynamiczny handel w mieście, szacując majątek poszczególnych kupców na ponad 40 tys. dukatów²⁴. Niewskazanie przez Gila stolicy regionu można wytłumaczyć zmiennością sytuacji w omawianym okresie. Tę dynamikę wyraźnie ukazuje liczba gospodarstw objętych podatkiem w 1708 r., a także spis ludności z 1718 r., w których nowa stolica Ampurdánu znacznie przewyższa swą populacją stolicę hrabstwa²⁵.

W chwili gdy Mortara opowiadał się za wzniesieniem fortyfikacji w Figueras, miasto zajmowało pozycję niekwestionowanego lidera regionu Ampurdán, będąc atrakcyjnym gospodarczo dla terenów z głębi łądu. Oprócz tego wicekról Mortara wspierał tę lokalizację również ze względu na aspekty strategiczne i taktyczne: przez Figueras przebiegał Szlak Królewski, główna trasa przecinająca region, a miasto, jak twierdził, było „otoczone solidnymi murami”²⁶.

Jeśli w oczach wicekróla kwestia fortyfikacji jawiła się jako oczywistość, to bynajmniej w inny sposób patrzył na tę sprawę Dwór Królewski.

Wskazania Don Baltasara

Baltasar de Rojas y Pantoja²⁷ był uznanym żołnierzem swojej epoki, o czym świadczą dokumenty opisujące przebieg jego kariery wojskowej²⁸.

²³ Na temat poboru podatku *fogatge* z 1553 r., zob. J. Iglésias, *El fogatge de 1553. Estudi i transcripció*, t. 1, Barcelona 1979, s. 31–32 i 83.

²⁴ Więcej na temat tego źródła – zob. M. Moreno Chacón, *Viatgers a Figueres. Segles XV–XIX*, Figueras 1995, s. 40–41.

²⁵ Opis podatku z 1708 r. wraz ze szczegółową analizą danych – zob. A. Egea Codina, *Figueres i la seva evolució urbana Durant el Vell Règim (segles XVI, XVII i XVIII)*, „Annals de l’Institut d’Estudis Empordanesos” 1987, nr 20, s. 88–89. Ewidencja ludności – zob. P. Vilar, *Catalunya dins l’Espanya moderna. Recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals*, t. III, Barcelona 1964–1968, s. 145.

²⁶ Słowa wicekróla Mortary z 2 VII 1660 r.; AGS, Guerra Antigua, leg. 1956, List Mortara do Rady Wojennej, Barcelona 2 VII 1660 r., b.p. O murach otaczający Figueras – zob. A. Egea Codina, *Figueres i la seva...*, s. 119–122.

²⁷ Baltasar de Rojas y Pantoja (ur. ? – zm. ?) – wysoki oficer hiszpański. W roku 1639 otrzymał tytuł rycerza zakonu św. Jakuba. Kapitan Generalny prowincji Guipuzcoa.

²⁸ AGS, Servicios Militares, leg. 8, exp. 61, Teczka personalna Baltasara de Rojas y Pantoja, *passim*.

Okres jego służby w armii splata się z historią największych kampanii XVII w. Karierę Rojasa można podsumować dwoma słowami: błyskotliwa i nadzwyczajna. Służbę rozpoczął w 1627 r. jako zwykły żołnierz w Mediolanie, zaś zakończył pół wieku później, piastując urząd wicekróla Nawarry. Był weteranem walk we Włoszech i w Niderlandach, służył w Katalonii podczas wojny z buntownikami, gdzie został zausznikiem Don Juana Joségo de Austrii młodszego²⁹. Trudno zatem o lepszego eksperta w kwestii oceny możliwości przekształcenia Figueras w nowoczesną twierdzę. Pod koniec kampanii w Katalonii Rojas „otrzymał rozkaz, aby udać się do Figueras [...] wydany przez Don Juana [Joségo de Austrię], aby rozmieścić żołnierzy wydzielonych z głównej armii”³⁰. Nie powinno dziwić, że to właśnie Don Baltasara wysłano do oceny sytuacji, tym bardziej, że został on w tym samym czasie mianowany członkiem Rady Wojennej. Okoliczności, które doprowadziły do zaangażowania go w cały proces, były jednak dość niecodzienne. Przede wszystkim Rojas nie służył już w Katalonii, w marcu 1658 r. został bowiem mianowany *Maestre de Campo General*³¹ Armii Galicji. Powierzone mu zadanie nie zakładało także przeprowadzenia inspekcji na miejscu, wymagałoby to bowiem udania się do Katalonii. Podpis na swej opinii złożył Rojas w Madrycie, co potwierdza, że przebywał wówczas na Dworze, poświęcając się z pewnością obowiązkom związanym ze swym przydziałem do Galicji³². Co skłoniło Radę Wojenną do zasięgnięcia drugiej opinii w tak nietypowy sposób? Powodów zaangażowania Rojasa, znajdującego się z dala od Katalonii i znacznie bardziej zajętego trudami wojny w Portugalii, należy najprawdopodobniej doszukiwać się w napływającej do Madrytu fali krytyki pod adresem wicekróla Mortary. W pierwszym z listów, z 21 sierpnia 1660 r., którymi miał zasypać Radę Wojenną, poruszony Mortara podkreślał, że raport Don Baltasara „będzie powtórzeniem tego, co już rzekłem”³³. Warto zaznaczyć, że jego listy zachowały się i można odnaleźć je w jednej teczce

²⁹ Don Juan José de Austria młodszy (ur. 7 IV 1629 – zm. 17 IX 1679) – nieślubny syn króla Hiszpanii Filipa IV. Uczestnik licznych kampanii, wicekról Sycylii; w 1651 r. przeniesiony do Katalonii celem jej pacyfikacji. Uczestniczył również w tzw. portugalskiej wojnie restauracyjnej – dowodził w przegranej bitwie z Portugalczykami i Anglikami pod Ameixial w 1663 r.

³⁰ AGS, Servicios Militares, leg. 8, exp. 61, Teczka personalna Baltasara de Rojas y Pantoja, *passim*. Więcej o rozmieszczeniu wojsk w Figueras, zob. Biblioteca Nacional de España (dalej: BNE), Manuscritos, sygn. 2336, [Bez tytułu], b.m, b.d., k. 7.

³¹ Stopień i funkcja w armii Hiszpanii ustanowiona przez cesarza Karola V Habsburga w 1534 r. *Maestre de campo* z reguły sprawowali funkcje szefa sztabu, zasiadali w Radzie Królewskiej, dowodzili też *tercio*.

³² Raport Don Baltasara de Rojasa można odnaleźć w AGS, Guerra Antigua, leg. 1956, List Rojasa do Rady Wojennej, Madryt 6 IX 1660 r., b.p.

³³ AGS, Guerra Antigua, leg. 1956, List Mortara do Rady Wojennej, Barcelona 21 VIII 1660 r., b.p.

Ryc. 3. Koncepcja Don Batasara. Źródło: opracowanie własne autora

razem z *consultas*, co skłania do przypuszczeń, że wobec pierwszego raportu Mortary z 11 stycznia tr. wysunięto poważne zastrzeżenia³⁴. Fakt, że Mortara w swym liście z 21 sierpnia nieugięcie trwał przy swym stanowisku, pozwala wyjaśnić rolę Baltasara de Rojasa w całym tym zamieszaniu.

Ponieważ Rojas był członkiem Rady Wojennej, jest mało prawdopodobne, że żywił on niechęć do projektu. Jak zostało już podkreślone, jego umysł był wówczas pochłonięty innymi sprawami. Co więcej, jego sprawozdanie ze służby w żaden sposób nie wskazuje, że był z Mortarą – z którym służył podczas niejednej kampanii – skonfliktowany³⁵. W świetle powyższego, należy wskazać na działalność osób trzecich, które pociągały za sznurki w Radzie na szkodę Mortary. Krytyczne głosy wobec wicekróla, a w szczególności wobec pomysłu ufortyfikowania Figueras, dochodziły ze strony dowództwa Armii Katalonii, wyraźnie niechętnego takiej decyzji. Na szczególną uwagę zasługuje dowódca artylerii Don Juan del Castillo, który dotychczas „był naczelnikiem Girony i Ampurdánu”³⁶. Pomimo pochlebnych słów pod jego adresem, jakie Mortara zawarł w swym liście z 11 stycznia – „jest on wielce godzien, aby dostąpić od Waszej Królewskiej Mości jakiegoś wyróżnienia”³⁷ – naczelnik Girony miał stracić swą kompanię na skutek redukcji armii, co zresztą wicekról zaznaczył, pisząc, że „pozostanie bez zajęcia przy umacnianiu granicy”. Reorganizacja struktury kadry oficerskiej była logicznym posunięciem, jeśli wziąć pod uwagę fakt, że zawarcie pokoju z Francją

³⁴ *Ibidem*, List Mortara do Rady Wojennej, Barcelona 11 I 1660 r., b.p.

³⁵ AGS, Servicios Militares, leg. 8, exp. 61, Teczka personalna Baltasara Rojasa y Pantojy.

³⁶ AGS, Guerra Antigua, leg. 1956, List Mortara do Rady Wojennej, Barcelona 11 I 1660 r., b.p.

³⁷ *Ibidem*.

musiało pociągnąć za sobą redukcję liczby żołnierzy służących w Katalonii³⁸. Należy jednak podkreślić, że Don Juan del Castillo był naczelnikiem Girony i całego Ampurdánu, z wyjątkiem Rosas. Z tego też powodu Mortara nie uwzględniał tego ośrodka w swoich planach. Już 11 stycznia pisał on nie tylko o fortyfikacjach, lecz również o utworzeniu garnizonu w Figueras „z załogą w sile 200 ludzi pod rozkazami *sargento mayora*³⁹40. Plan końcowy zakładał powołanie urzędu naczelnika, który miał sprawować swą funkcję w granicach obszaru podporządkowanego dotychczas władzy Don Juana del Castillo. Jego osoby Mortara nie brał jednak pod uwagę, gdyż w jednym z listów wyznawał: „mam tu na podporządkowaniu aktualnie niemiecki pułk pułkownika Bodbernata”, który gdy tylko „zostanie ufortyfikowany jakiś ośrodek, zostanie naczelnikiem [...] zaproponuję także, jeśli Wasza Królewska Mość tak rozkaże, listę spraw, które wydają mi się istotne”⁴¹. Opinia wpływowego księcia Mediny de las Torres⁴² zawarta w *consulta* poświęconej tej kwestii potwierdza, że niepocieszony naczelnik Girony znajdował się wówczas na Dworze. Del Castillo nie był jedyną osobą w Madrycie poszkodowaną na skutek decyzji Mortary, gdyż w podobnej sytuacji znalazł się *Maestre de Campo* Juan Salamanqués⁴³, pozbawiony dowództwa w skutek reorganizacji i odprawiony z kwitkiem przez wicekróla, gdy starał się zostać naczelnikiem Rosas. Żadnych wątpliwości w tej kwestii nie pozostawia opinia księcia Mediny de las Torres, wspominającego o „stanowiskach, po które zwrócono się dla dowódcy artylerii Juana del Castillo oraz *Maestre de Campo* Don Juana Salamanquésa, którzy przebywają obecnie na Dworze, nie otrzymawszy nadal żadnej odpowiedzi”⁴⁴.

³⁸ O procesie redukcji stanu armii poprzez łączenie kompanii i zwalnianie oficerów (*reforma*), zob. J. Almirante, *Diccionario militar. Etimológico, histórico, tecnológico*, Madrid 1869, s. 953.

³⁹ *Sargento mayor* pełnił funkcję majora (*teniente*) i był jedną z najważniejszych osób odpowiadających za gotowość bojową *squadronu* hiszpańskiego, służąc jako prawa ręka dowódcy *tercio*. Znaczenie tej funkcji dla wczesnonowożytnej armii hiszpańskiej podkreślają choćby publikacje traktatów i dialogów poświęconych prestiżowi tegoż stanowiska, do których można zaliczyć m.in. *Espejo y disciplina militar* Francisco de Valdésa z 1596 r. – przyp. tłum.

⁴⁰ AGS, Guerra Antigua, leg. 1956, List Mortary do Rady Wojennej, Barcelona 11 I 1660 r., b.p.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Ramiro Núñez de Guzmán (ur. ok. 1600 – zm. 1668) – II książę Medina de las Torres, wpływowa postać na dworze Hiszpańskim, był m.in. Kanclerzem Indii, Głównym Skarbnikiem Korony Aragonii.

⁴³ Juan González Salamanqués (ur. ? – zm. ok. 1690) – hiszpański dowódca wojskowy, generał artylerii.

⁴⁴ AGS, Guerra Antigua, leg. 1956, List Mortary do Rady Wojennej, Barcelona 11 I 1660 r., b.p.

Rojas popierał wybór Figueras na stolicę Ampurdánu, twierdząc, że ośrodek „ma licznieszą populację niż jakikolwiek inny w tym rejonie”⁴⁵. Oceniając go pod kątem wojskowym, nie szczędził jednak krytyki względem kryteriów wskazanych przez wicekróla. Oceniając zdolności obronne miasta, podkreślał, w ślad za Mortarą, że „jest otoczone wiekowym murem”, lecz na jego niekorzyść zaliczył „pozbawiony osłony zamek”. Pochlebne słowa jednak umilkły, gdy Rojas zaznaczył, że miasto otaczały aż cztery okręgi przedmiejskie (*arrabales*)⁴⁶. Obecność *arrabales* wyłączonych z obrębu murów miejskich nie stanowiła jednak jedynej niedogodności. Kolejną piętę achillesową tej propozycji stanowił szereg wzgórz łączących się w „bardzo długie wzniesienie, co zmuszałoby do zbudowania nadszańca górującego nad innymi wzgórzami, otaczającymi miasto z trzech stron”, co jak podkreślił Don Baltasar, „będzie niewykonalne bez znacznych wydatków”⁴⁷.

Kolejna możliwość, którą analizował Rojas to „zbudowanie twierdzy na szczycie wzgórza”, a dokładnie „w pobliżu klasztoru kapucynów”. Także i to rozwiązanie spotkało się z jego krytyką, gdyż fortyfikacja „nie zapewniłaby odpowiedniej ochrony miastu, a przeciwnik bez większych trudności mógłby na nią uderzyć”. Warto zwrócić uwagę na dwa elementy powyższej oceny. Po pierwsze, krytykowana lokalizacja niemalże sto lat później została wybrana na miejsce budowy twierdzy San Fernando⁴⁸. Rozważając cały spór, należy zaznaczyć, że w tym akurat przypadku Baltasar de Rojas nie krytykował wicekróla Mortary, ten także opowiadał się za modernizacją murów miejskich. Kwestia wzniesienia fortyfikacji przy klasztorze kapucynów stanowi kluczowy aspekt całej układanki: nie była to propozycja ani Mortary, ani Rojasa; nie dysponujemy jednak żadnym raportem czy innym dokumentem poświęconym tej kwestii, który zostałby dołączony do przedmiotowej *consulta*. Powyższe czynniki skłaniają do wysunięcia wniosku, że propozycja wzniesienia twierdzy w tym miejscu zrodziła się w łonie Rady Wojennej. Należy bowiem pamiętać, że część wyższych oficerów Armii Katalonii, którzy ucierpieli na skutek decyzji wicekróla Mortary, przebywała na Dworze i przygotowywała, na prośbę urzędników, tajne raporty poświęcone temu zagadnieniu. To pozwala wyjaśnić nieustające żądania wyjaśnień przesyłane przez sekretarza Tapię⁴⁹, na które uskarżał się wicekról, i mając na uwadze

⁴⁵ *Ibidem*, Decyzja Rady Wojennej, Madryt 9 IX 1660 r., b.p.

⁴⁶ A. Egea Codina, *Figueres i la seva...*, s. 138–148.

⁴⁷ AGS, Guerra Antigua, leg. 1956, List Rojasa do Rady Wojennej, Madryt 6 IX 1660 r., b.p.

⁴⁸ Archivo General de Madrid (dalej: AGMM), Colección General de Documentos, sygn. 3193, „Relación del territorio y frontera del Ampurdán”, b.m. [1752 r.], k. 11v i n.

⁴⁹ Gregorio de Tapia y Salcedo (ur. 27 IX 1617 – zm. 2 I 1671) – Sekretarz Rady Wojennej.

nieugięte stanowisko Mortary w tej kwestii, objęcie przez Baltasara de Rojasa roli arbitra w tym konflikcie.

W opinii Rojasa żadna z propozycji nie stanowiła odpowiedniego rozwiązania problemu, gdyż obie pozycje mogły okazać się zbyt rozciągnięte, „odsłaniając znaczną część Ampurdánu od czoła, a na skrzydłach pozostawiając szlaki umożliwiające pokonywanie znacznych odległości po płaskich terenach, które armie nieprzyjaciela mogą pospiesznie przebyć”⁵⁰.

„W mym odczuciu należałoby wznieść twierdzę w punkcie [H]Ostalnou, opartym o rzekę Muga i oddalonym o półtorej *legua*⁵¹ od Horno de Vidrio i o dwie *leguas* od Belagardy”⁵². Tak brzmiała kontrpropozycja Don Baltasara odnośnie wzniesienia ufortyfikowanego ośrodka w innym miejscu niż Figueras, a dokładnie „na Szlaku Królewskim i tam, gdzie teren staje się bardziej otwarty, co uniemożliwiłoby przeciwnikowi znalezienie schronienia w żadnym miejscu”. Okoliczności sporządzenia tego raportu oferują kuszącą możliwość poznania wyobrażeń o przestrzeni, jakie żywił jego autor. Jak już wiemy Baltasar de Rojas, przekazując te informacje, przebywał na Dworze. Jego służba w Katalonii należała już do przeszłości, a swą dalszą karierę wojskową związał z innym teatrem działań. Co najbardziej zastanawiające, to wskazanie przez niego Hostalnou jako opartego o rz. Muga, co było błędem, gdyż ciek przecinający to miejsce to jej lewy dopływ – Llobregat⁵³. Pomyłka Don Baltasara stanowi główną wskazówkę, umożliwiającą identyfikację lokalizacji dla proponowanych umocnień. Llobregat bierze swój początek na granicy z La Junquera, biegnie z północy na południe i łączy się z Mugą, która przecina rejon z zachodu na wschód. Wpływając na obszar swoistej „ampurdańskiej Mezopotamii”, Llobregat zaczyna bieć niemalże równolegle do Mugi, dokładnie na południe od Hostalnou, równolegle z nitkami Torellas i Ricardell wpadającymi do zlewni Llobregat⁵⁴. W swej percepcji przestrzeni Don Baltasar odmalowuje koryto rzeki jako ciągnące się z zachodu na wschód, przez co pomylił Llobregat z Mugą.

Źródło, w którym znajdujemy argumenty przemawiające za propozycją Rojasa, to *Relación del territorio y Frontera del Ampurdán*, spisane przez Don

⁵⁰ AGS, Guerra Antigua, leg. 1956, List Rojasa do Rady Wojennej, Madryt 6 IX 1660 r., b.p.

⁵¹ 1 *legua* hiszpańska = ok. 5,5 km – przyp. tłum.

⁵² AGS, Guerra Antigua, leg. 1956, List Rojasa do Rady Wojennej, Madryt 6 IX 1660 r., b.p.

⁵³ Niewielką ampurdańską rzeczkę Llobregat, stanowiącą dopływ Mugi, można również pomylić z inną, znacznie istotniejszą katalońską rzeką o tej samej nazwie, która przecina prowincję barcelońską.

⁵⁴ Termin „ampurdańska Mezopotamia” zastosował A. Compte, *Cabanes al segle XVIII: un exemple de expansió de les terres de cultiu per mitjà d'establiments i roturacions d'aiguallieixos i garriges*, „Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos” 1996, nr 29, s. 199.

Juana Martína Zermeña⁵⁵ niespełna sto lat później, a dokładnie w 1752 r. W tej pracy wspomina się o wcześniejszych próbach wzniesienia twierdzy w comarce. Zermeño opisuje projekt zakładający budowę w Corral del Conde na granicy z Cabanas, położnym pomiędzy rzekami Muga i Llobregat, jedną *legua* na północ od Figueras i na zachód od Perelady i „w poprzek gardzieli ograniczonej wzniesieniami oraz drogami z Le Perthus i z przełęczy Portell”⁵⁶.

Nie tylko nieobecność Rojasa w Katalonii była decydującym elementem konstytuującym jego wyobrażenie przestrzeni. Kluczowe były także same obszary, które wskazał w swych propozycjach. Alternatywne wobec pomysłów Mortary rozwiązanie powyższego problemu strategicznego miało polegać na zastosowaniu obrony głębokiej, wzdłuż możliwej głównej osi natarcia, czyli Szlaku Królewskiego – bardziej szczegółowo kwestia ta zostanie omówiona w następnych akapitach. Rojas w swej analizie strategicznej nie skupiał się na granicach czy zasięgu jurysdykcji, lecz za punkt odniesienia przyjmował tę oś komunikacyjną. Nie powinno tym samym zaskakiwać, że wybór stacji pocztowej w Hostalnou był podyktowany istotną rolą, jaką miasto odgrywało w odniesieniu do sieci dróg regionu.

Propozycja Rojasa zakładała zatem strategię głębokiej obrony wzdłuż głównego szlaku przemarszu armii potencjalnego przeciwnika. Szlak ten przecinał Pireneje Środkowe w okolicy „przełęczy Pertús/Panizas”, nad którą górowała francuska twierdza Bellaguardia⁵⁷. W celu osłony tych tras Don Baltasar proponował „wzniesienie twierdzy w Horno de Vidrio”. Szybki rzut oka na mapę pozwala zidentyfikować wskazany punkt jako kościół pod wezwaniem Św. Marcina w Horno de Vidrio, miejscowości położonej na północ od La Junquera i w niewielkiej odległości od Szlaku Królewskiego. Ideę cechuje jednak pewna niespójność, gdyż dominująca nad okolicą twierdza Bellaguardia stanowiła poważne zagrożenie, w opinii Rojasa zaś nowa fortyfikacja miała „ogniem artylerii i muszkietierów osłaniać okoliczne tereny”, a dokładnie „dolinę, którą w cieniu zbrocza pasma Pertús straż przednia może sprawnie pokonać”. Wskazany punkt obronny to „niewielkie wzniesienie, niezagrożone innymi, na których nieprzyjaciel mógłby rozstawić artylerię”. Decyzja o wzniesieniu fortecy średnich rozmiarów była podyktowana „niemożnością budowy większej w tym miejscu i z tego też powodu należy wykorzystać naturalne walory obronne”. W świetle dostępnych danych można podsumować, że forteca miała powstać na wzniesieniu w rejonie Horno de Vidrio, po drugiej stronie koryta potoku o tej samej

⁵⁵ Juan Martín Cermeño, lub Zermeño (ur. 1700 – zm. 1773) – hiszpański architekt, inżynier wojskowy i generał.

⁵⁶ AGMM, Colección General de Documentos, sygn. 3191, „Relación del territorio y frontera del Ampurdán”, b.m. 1752 r., k. 10v.

⁵⁷ AGS, Guerra Antigua, leg. 1956, List Rojasa do Rady Wojennej, Madryt 6 IX 1660 r., b.p.

nazwie, będącego dopływem Llobregat, płynącego na zachód od kościoła Św. Marcina i położonego poza skutecznym zasięgiem dział z Bellaguardii, doskonale tym samym pokrywając długi odcinek Szlaku Królewskiego i przekształcając Horno de Vidrio w jeden z głównych punktów osłonowych całego systemu obronnego.

Forteca, którą proponowano wznieść w pobliżu La Junquera, w mniemaniu autora „nie tylko zapewni ochronę głównej drodze i Szlakowi Królewskiemu, po którym znów zaczynają poruszać się wozy”, lecz również „osłoni dwie inne trasy dla powozów, które zstępują z przełęczy Pertús”: jedna w kierunku zachodnim „prowadząca do Agullany i Dernius”; druga w kierunku wschodnim, o najwyższym znaczeniu strategicznym, w kierunku „Camani, San Clemente, Castellónu, Garigaya i Rosas”⁵⁸. Bez osłonięcia tej ostatniej sieci dróg nacierająca armia mogła wykorzystać te szlaki, aby wraz z parkami artyleryjskimi i inżynieryjnymi dostać się do Rosas i zagrozić istotnym portom ampurdańskim, których zdobycie oznaczałoby możliwość zaopatrywania drogą morską kluczowego teatru działań i utrudnienia dla Hiszpanii w zakresie dostarczania zaopatrzenia i posiłków.

Na tyle, na ile było to możliwe, Rojas stale starał się uwzględniać w swych planach ciekii wodne jako naturalne przeszkody terenowe. Doskonale widać to na przykładzie Bascary, miejscowości położonej w połowie drogi pomiędzy Figueras i Gironą, trzeciego z miejsc zaproponowanych przez Rojasa pod budowę fortyfikacji w Ampurdanie. Walory obronne były zadowalające: „rejon ten z trzech stron jest nie do zdobycia ze względu na skaliste skarpy ciągnące się aż po rzekę Fluvià, oblewającą dominującą część wzniesienia, na którym rozciąga się miasteczko”. Pomysł, aby zamknąć dolinę rz. Fluvià poprzez ufortyfikowanie Calabuig – miejscowości położonej najbliżej Bascary – zostanie wskrzeszony po kilkudziesięciu latach⁵⁹.

Fakt, że Rojas nie opowiedział się za żadną z opcji, otwierał trzecią drogę, która mogłaby skutkować impasem, gdyby podjęcie decyzji pozostawiono członkom Rady Wojennej. Mimo iż osąd Rojasa był cenny – jego staranna i wnikliwa analiza wyraźnie umniejszała znaczenie obu propozycji ufortyfikowania Figueras – tak politycznie był niewykonalny. Rozwiązanie problemu, które zawarł w swej opinii, nie ukróciło dyskusji toczących się wśród dowódców Armii Katalonii. Należy również podkreślić, że nieważne jak rozważna byłaby jego propozycja, Rojas już dawno utracił swe powiązania z katalońską strukturą dowodzenia. W takiej sytuacji decyzją Rady Wojennej, zawartą w *voto* księcia Mediny de las Torres popartym głosami pozostałych członków, powołano inżyniera Pedra Alejandra i *Maestre de*

⁵⁸ *Ibidem*. Szlak przystosowano do podróży wozami pod koniec XVI w. Zob. D. Goodman, *Spanish naval power, 1589–1665. Reconstruction and defeat*, Cambridge 1997, s. 98–99, 103.

⁵⁹ N. Feliu de la Peña, *Anales de Cataluña [...]*, t. III, Barcelona 1709, s. 410.

Campo Armii Katalonii Luisa Poderico w celu rozpoznania sytuacji i „ponownego sprawdzenia umocnień na granicy”⁶⁰.

Rezolucja z 1664 r.

Powołanie Alejandra i Poderica było metodą typową dla takich sytuacji⁶¹. Niemniej jednak, perspektywa, że pojawią się nowe propozycje, pomimo pewnych zaskakujących zwrotów, już od samego początku była znikoma. Pionki rozstawione na szachownicy przez Mortarę miały wrócić na swe pozycje wyjściowe, gdyż na mocy rezolucji z 15 maja 1664 r. Rada Wojenna potulnie przywróciła raport wicekróla Mortary (przebywającego aktualnie na Dworze⁶²) z 24 kwietnia tego roku, konkludujący, że w kwestii „fortyfikacji Figueras, w którym dotychczas planowano wznieść jedynie cytadelę, zasądzo-no, iż korzystniej będzie umocnić całe miasto”⁶³. Wnioski płynące z owego dokumentu nie pozostawiają większych wątpliwości. Stanowczo podkreślano, że oś debaty miało stanowić pytanie czy otoczyć mury miejskie bastionami, czy wznieść fortyfikacje na wzgórzu z klasztorem kapucynów. To właśnie ta dyskusja była pierwotnie źródłem irytacji Mortary i ten problem został wówczas poddany pod rozważenie. Wyraźnie widać, że uczonych przemysłów Baltasara de Rojasa nie wzięto pod uwagę, co ponad wszelką wątpliwość ukazuje stosunek, jaki żywiono do konkluzji z jego raportu.

Warto wskazać również klamrę spinającą dokument z 1660 r. oraz podsumowanie problemu przedstawione cztery lata później. Rezolucja Rady w dwóch punktach ostro krytykowała pomysł ufortyfikowania wzgórza kapucynów. Pierwszy z nich pozostawał w ściślejszej relacji z przemyśleniami Mortary i jego ideą umocnienia stolicy regionu, celem przekształcenia jej w zwornik systemu obronnego tegoż, gdyż „porzucając zamiysł pełnego ufortyfikowania miasta, część okazałych domostw w jego obrębie pozostanie odsłonięta”. Drugi głos

⁶⁰ AGS, Guerra Antigua, leg. 1956, Decyzja Rady Wojennej, Madryt 9 IX 1660 r., b.p.

⁶¹ Wysyłanie z misją inżyniera i wysoko postawionego oficera było powszechnie stosowaną praktyką. Jako przykład można wskazać wyprawę *Maestre de Campo* Juana de Tejedy i inżyniera Bautista Antonelliego do Ameryki pod koniec XVI w. Zob. A. Cámara, *Fortificación y ciudad...*, s. 69 i n.

⁶² Poświadczają to m.in. dokumenty zawarte w AGS, Guerra Antigua, leg. 2053, List Mortary do Rady Wojennej, Madryt 24 IV 1664 r., b.p.

⁶³ AGS, Guerra Antigua, reg. 282, Decyzja Rady Wojennej, Madryt 9 IX 1660 r., k. 67. Raport Mortary z 24 IV 1664 r. można odnaleźć w AGS, Guerra Antigua, leg. 2053, List Mortary do Rady Wojennej, Madryt 24 IV 1664 r., b.p. Majowa rezolucja jest wierną kopią raportu, o czym świadczy choćby niniejszy ustęp: „zawsze uważałem, że należy umocnić fortyfikacjami cały ośrodek, a nie wznosić twierdzę, gdyż nie jest to miejsce zdolne do utrzymania rozsądnej załogi garnizonu [*sic!*], a porzucając zamiysł pełnego ufortyfikowania miasta, część okazałych domostw w jego obrębie pozostanie odsłonięta”.

krytyczny, równie istotny, dotyczył specyfiki terenu, który „w tym regionie nie oferuje należytych warunków do wzniesienia solidnego posterunku z odpowiednią [liczebnie] załogą”. Nie było to twierdzenie bezpodstawne. Gdy w połowie XVIII w. inżynier Zermeño przygotowuje projekt twierdzy San Fernando, budowę poprzedzą kosztowne i czasochłonne prace niwelacyjne i transportowe, celem wzniesienia obiektu zdolnego utrzymać w czasie wojny załogę złożoną z ponad 3 tys. ludzi⁶⁴.

Wskazawszy powiązania między zwolennikami budowy twierdzy na szczycie góry kapucynów i osobami rozczarowanymi zmianami poczynionymi w strukturze dowodzenia sił katalońskich, można również dostrzec oczywisty stosunek pomiędzy faworyzowaniem wzniesienia bastionów wokół Figueras a uprzywilejowaną pozycją Don Pedra Alejandra. Pod koniec wojny w Katalonii służył on w stopniu *Maestre de Campo Tercio* Walencji, podpułkownika wojsk Mortary (*teniente de Maestre de Campo general*) i pełnił funkcję zastępcy nadintendenta do spraw fortyfikacji. Głęboka redukcja liczebności armii przeprowadzona wraz z nastaniem pokoju zagrażała pozycji Alejandra i innych oficerów, gdyż jego *tercio* miało zostać rozwiązane, a w ślad za tym miała pójść *reforma*⁶⁵, która pozbawiłaby go zarówno dowództwa, jak i kompetencji podinspektora armii. Jednak w odróżnieniu od przypadków Salamanquésa i Del Castilla, Mortara wstawił się za nim. W swym pierwszym liście z 11 stycznia 1660 r. podkreślał, że obecność Alejandra u jego boku jest niezbędna, zważywszy na jego „doświadczenie inżynieryjne i osiągnięcia w tej materii”⁶⁶. Biorąc pod uwagę wszystkie czynniki, Mortara mianował Alejandra nadintendentem do spraw fortyfikacji Katalonii, przyznając mu żołd, jaki pobierali *Maestre de Campo*.

Mając to na uwadze, można stwierdzić, że techniczne aspekty pomysłu bronionego przez Mortarę były autorstwa Alejandra i nie powinna tym samym zaskakiwać ani rezolucja z 1664 r., ani ostra krytyka wymierzona w ideę umocnienia wzgórza kapucynów. Podstawą dla niej był niewątpliwie raport sporządzony przez Alejandra i Poderica.

Niemniej jednak, fakt, że raport wychodził na przeciw idei wicekróla Katalonii (a w przyszłości namiestnika Mediolanu), nie oznaczał, że otoczenie Figueras bastionami zostanie zrealizowane. W liście z 23 lutego 1664 r.

⁶⁴ Poruszam tę kwestię w jednej z moich publikacji, zob. P. de la Fuente de Pablo, *España juega con negras. Zermeño y la nomenclatura defensiva de San Fernando de Figueras como alegoría ajedrística* [w:] *Jornadas de Fortificaciones. Actas III y IV. Barcelona y Ciudad Rodrigo (Octubre 2016–2017)*, Valladolid 2018, s. 31–39.

⁶⁵ Proces łączenia ze sobą oddziałów, których stan osobowy był niski, co pociągało za sobą redukcję liczebności kadry oficerskiej; w procesie *reformacion* likwidowano także specjalne dodatki do żołdu, dążąc do zbilansowania skarbu armii – przyp. tłum.

⁶⁶ AGS, Guerra Antigua, leg. 1956, List Mortary do Rady Wojennej, Madryt 11 I 1660 r., b.p.

niedawno mianowany wicekrólem Vicente Gonzaga⁶⁷ z oburzeniem pisał do Rady Wojennej, że Alejandro „zabrał wszystkie projekty fortyfikacji, nie pozostawiając żadnej kopii, którą możnaby złożyć na ręce Jego Królewskiej Mości”⁶⁸. Rodziło to poważny problem, gdyż inżynier zdążył już opuścić Katalonię i udał się do Flandrii w towarzystwie swego nowego Naczelnego Dowódcy, markiza de Castel Rodrigo⁶⁹, następcy Mortary i poprzednika Gonzagi na stanowisku wicekróla Katalonii, będąc równocześnie „jedyną osobą, który ma w nich pełne rozeznanie”. Wicekról naciskał na Radę Wojenną, aby Alejandro „zawrócił i przywiózł ze sobą projekty umocnień”.

Wraz z opuszczeniem Katalonii przez Mortarę i Alejandra oraz zaginięciem planów inżynierskich sytuacja skomplikowała się na tyle, że wicekról Gonzaga, pomimo rozeznania w materii wynikającego z członkostwa komisji powołanej w 1660 r., nie wiedział, jakie ma poczynić kroki⁷⁰. W tej sytuacji, komisja przy Radzie powołana przez markiza de Trocifal⁷¹, księcia San Germán⁷² i Don Diega de Sarmiento⁷³, ponownie przyjrzała się kwestii, choć w dość zaskakujący sposób. W krótkim liście z 5 marca 1664 r. przekazano decyzję o wzniesieniu na miejscu „cytadeli, której koszt, jak się szacuje, może sięgnąć 200 000 *libras*”⁷⁴. Podobnie jak cztery lata wcześniej, wpływowy i znajdujący się w tamtym momencie na Dworze Mortara był zaskoczony próbą korekty jego zamysłu, którą, jak wynika ze źródeł, zdołał pokrzyżować.

Tak jak decyzja Rady z 1660 r. o powołaniu Alejandra i Poderica przesądziła o wygranej opcji Mortary, tak należałoby wyjaśnić okoliczności,

⁶⁷ Vicente de Gonzaga y Doria (ur. 1602 – zm. 23 XI 1694) – wicekról Walencji (1663), Katalonii (1664–1667) i Sycylii (1668).

⁶⁸ AGS, Guerra Antigua, leg. 2053, List Gonzagi do Rady Wojennej, Madryt 23 II 1664 r., b.p.

⁶⁹ Francisco de Moura Corte Real (ur. 1610 – zm. 26 XI 1675) – szlachcic portugalski, trzeci markiz de Castelo Rodrigo, książę Nocery (1656), wicekról Sardynii w l. 1657–1663, namiestnik Niderlandów Południowych w l. 1664–1668.

⁷⁰ Postawa Gonzagi w 1660 r. nie pozwala na przedstawienie jego roli w pracach komisji. Kwestię komplikuje dodatkowo wyrażona przezeń opinia, że „granica z Francją będzie umocniona [...] choć pozbawiona będzie fortyfikacji, gdyż jest dobrze chroniona od strony morza”; AGS, Guerra Antigua, leg. 1956, Decyzja Rady Wojennej, Madryt 9 IX 1660 r., b.p.

⁷¹ Antonio Suárez de Alarcón (ur. ok. 1601 – zm. 1661) – pierwszy markiz de Trocifal.

⁷² Francisco de Tutavilla y del Tufo (ur. 1604 – zm. 30 I 1679) – książę San Germán. Włoch z pochodzenia. Hiszpański dowódca wojskowy, wicekról Nawarry (1664–1668), Sardynii (1668–1672) i Katalonii (1673–1675).

⁷³ Diego de Sarmiento y Acuña (ur. ? – zm. ?) – trzeci hrabia de Gondomar, członek Rady Wojennej.

⁷⁴ AGS, Guerra Antigua, leg. 2053, Decyzja Rady Wojennej, Madryt 5 III 1664 r., b.p.

które sprawiły, że stronnicy pomysłu umocnienia wzgórza kapucynów byli o krok od przeforsowania swojej koncepcji. Niewątpliwie w tym momencie doszło do splotu czynników, o kluczowym znaczeniu, których nie można z całą pewnością odtworzyć. Nieobecność Mortary i Alejandra w Katalonii w oczywisty sposób wytworzyła atmosferę sprzyjającą wzrostowi nadziei zwolenników opcji wzniesienia fortyfikacji na wzgórzach. Zmiany personalne w Sekretariacie Wojny, kierowanym przez Don Diega de la Torre⁷⁵, pozwalają przypuszczać, że jeśli plany Alejandra dotarły do Rady, to dokumenty mogły zaginąć – wicekról Gonzaga podejrzewał, że projekty te znajdowały się gdzieś na Dworze. W tym miejscu należy wskazać na czynnik, który doprowadził do ponownego rozważenia pomysłu Mortary przez Radę. Kluczową rolę w sprawie odegrał Don Diego de Sarmiento. Gdy w 1670 r., już po śmierci Mortary, powróciła kwestia umocnienia Ampurdánu, Sarmiento otrzymał polecenie sporządzenia raportu, co z kolei powierzył Don Juanowi Salamanquésowi, jednemu z adherentów pomysłu wzniesienia fortyfikacji na wzgórzu kapucynów w 1660 r. Ocena Salamanquésa była brana pod uwagę także w 1664 r., mimo iż ostatecznie Sarmienta ją odrzucił. Ten ostatni kilka miesięcy później wszedł w skład Naczelnego Dowództwa Artylerii, którego kompetencje obejmowały wówczas także kwestie związane z inżynierią⁷⁶. Znaczenie pomysłu Salamanquésa podnosi dodatkowo jego obecność w projekcie księcia San Germán, przyszłego wicekróla Katalonii w latach siedemdziesiątych XVII w. I choć ten ostatni brał udział w obradach komisji 5 marca 1664 r., to po przejściu sterów w Katalonii, nie zdecydował się na realizację tego wariantu.

„Wszystko odsłonięte, pozbawione jakiegokolwiek ochrony”

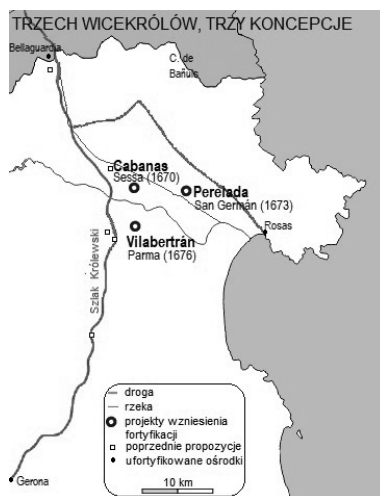
Powyższe słowa, wypowiedziane przez ambasadora weneckiego Giovanniego Cornaro, są doskonałym podsumowaniem stanu, w jakim znajdował się system obronny pogranicza⁷⁷. Ożywiona debata, jaka będzie się toczyła w latach siedemdziesiątych XVII w., nie przyniesie żadnego rozwiązania, choć wielokrotnie poddawano powyższą kwestię analizie.

W długim raporcie poświęconym fortyfikacjom, przedłożonym Radzie Wojennej 15 października 1670 r., w paragrafie poświęconym Rosas ówczesny

⁷⁵ Diego de la Torre y de Arana (ur. ok. 1608 – zm. ok. 1662) – sekretarz Rady Wojennej.

⁷⁶ M. D. Herrero Fernández-Quesada *et al.*, *Al pie de los cañones. La artillería española*, Madrid 1993, s. 565.

⁷⁷ „Brakuje marynarki oraz armii lądowej; twierdze są odsłonięte, zniszczone i pozbawione ochrony; przesmyki i naturalne bramy wiodące do kraju są niebronione; wszystko jest odsłonięte, pozbawione jakiegokolwiek ochrony. Zdziwiająco, jakim cudem ta monarchia nadal trwa”. Cyt. za: H. Kamen, *La España de Carlos II*, Barcelona 1981, s. 29.

Ryc. 4. Trzech wicekrólów – trzy koncepcje.

Źródło: opracowanie własne autora

wicekról Katalonii, książę Sessa⁷⁸, nadmienił, że dokonano „rozpoznania i analizy [...] miejsc w Ampurdanie, w których można by wznieść rozległe twierdze, co jest sprawą nader pilną i konieczną, gdyż jest to brama wiodąca do Księstwa, którą najłatwiej sforsować”⁷⁹. Sessa wykazał się dogłębnym zrozumieniem poprzednich propozycji i krytycznie wyraził się o pomysły Mortary, posługując się podobnymi argumentami co Baltasar de Rojas. Stwierdził: „Osobiście odwiedziłem i zbadałem rejon Figueras, który kilka lat temu obrano pod budowę fortyfikacji”. Wicekról poddał analizie kilka kluczowych argumentów, które zadecydowały o planowanym wzniesieniu umocnień, w tym fakt, że „jest to jeden z najważniejszych ośrodków w Ampurdanie [...] przecina go także droga”. Jako zaletę poczytywał również jego położenie, „nie na jakimś pustkowiu, gdzie trzeba by zaczynać prace od zera”, co z kolei byłoby nie do uniknięcia w przypadku wyboru wskazanego przez Rojasa Corral del Conde położonego na południe od Hostalnou – które, jak twierdzi w raporcie, Sessa również odwiedził – oraz alternatywy dla Figueras, czyli wzgórza kapucynów. Pomimo tych różnic w poglądach zarówno Don Baltasar, jak i wicekról Sessa równie krytycznie odnosili się do obu opcji koncentrujących się na Figueras, gdyż, jak podkreślił ten drugi, „lokalizacja jest niekorzystna i skazana na klęskę” ze względu na dominację nad nią „wzniesień, które koniecznie należałoby zająć, jak wcześniej to omawiano”, co było wyraźnym nawiązaniem do alternatywnego pomysłu umocnienia wzgórza kapucynów. Mając na uwadze wskazane przez Don Baltasara czynniki przemawiające przeciw wyborowi tego miejsca, wicekról zauważył,

⁷⁸ Francisco Fernández de Córdoba (ur. 17 X 1626 – zm. 12 IX 1688) – książę de Sessa, wicekról Katalonii w l. 1669–1673.

⁷⁹ AGS, Guerra Antigua, leg. 2220, Decyzja Rady Wojennej, Madryt 15 X 1670 r., b.p.

że „jeśliby zdecydowano się na to miejsce pod pretekstem ochrony miasta, niechybnie sprowadziłyby to na nie zagładę, gdyż dochody mieszkańców niemalże w pełni pochodzą z uprawy drzewek oliwnych, których mrowie podchodzi aż pod same mury i znaczną ich część należałoby po prostu wyciąć”⁸⁰. W takiej sytuacji proces fortyfikowania miasta, zamiast chronić interesy gospodarcze i mieszkańców stolicy regionu, utworzyłby niszczycielski pierścień, który z wolna zdusiłby jej gospodarkę, a ostatecznie pozbawiłby regionalnej dominacji i skazał na los, jaki stał się udziałem Perpignan, gdy Roussillon wciąż był pod panowaniem hiszpańskim⁸¹.

Podobnie jak Rojas, Sessa przestrzegał również, że Figueras nie sprawdzi się jako tarcza chroniąca przed atakami ze skrzydła, „gdyż biorąc pod uwagę, że cały teren jest płaski, wszystko armii posłuży za drogę przeprawy”⁸².

Sessa nie poprzestał jednak na rozważaniach dotyczących opcji budowy fortyfikacji w Figueras lub w Hostalnou i przedstawił alternatywne lokalizacje w Vilabertrán i w Cabanas, opowiadając się szczególnie za tą drugą, „liczącą sobie około stu mieszkańców” i położoną na „równinie rozciągającej się pomiędzy dwiema rzekami”, co strategicznie „pozwała usytuować ten ośrodek bliżej Rosas”⁸³. Sessa zarysował nawet ogólny kształt dzieła fortyfikacyjnego, „o narysie regularnym z pięcioma, maksymalnie sześcioma beluardami⁸⁴, którego budowa nie poczyni żadnych niewygód czy szkód mieszkańcom i ich majątkom”, co stanowiło argument nie do przecenienia, zważywszy na korzyści strategiczne, jak i urbanistyczne tego rozwiązania, które niwelowało wszelkie przeszkody z przedpola przyszłych fortyfikacji⁸⁵. Powyższe spostrzeżenia oraz fakt, że w przeszłości wicekról rozwinie część szczegółów

⁸⁰ *Ibidem*. Choć wspomniano wcześniej o znaczeniu tej gałęzi rolnictwa dla gospodarki regionu, to warto wskazać czytelnikowi pracę dotyczącą tego zagadnienia: A. Egea Codina, *Notícies sobre la agricultura figuerenca dels segles XVII i XVIII*, „Annals de l’Institut d’Estudis Empordanesos” 1986, nr 19, s. 187–189.

⁸¹ Kwestię tę poruszałem w *La ciudad como...*, s. 80–86.

⁸² AGS, Guerra Antigua, leg. 2220, Decyzja Rady Wojennej, Madryt 15 X 1670 r., b.p. Powyższy argument niewątpliwie opierał się na istnieniu pozostałości linii katastralnych – a w konsekwencji lokalnej siatki dróg na równinie. Linie katastralne powstały w efekcie przeprowadzanych w starożytności centuriacji – procesu wyznaczania działek właśnie za pomocą wytyczenia regularnej siatki dróg. O centuriacjach przeprowadzanych na tym obszarze, zob. J. E. Borao Mateo, *Las posibles centuriaciones ampuritanas*, „Annals de l’Institut d’Estudis Empordanesos” 1987, nr 20, s. 300 i n.

⁸³ AGS, Guerra Antigua, leg. 2220, Decyzja Rady Wojennej, Madryt 15 X 1670 r., b.p.

⁸⁴ Niewielkimi bastionami.

⁸⁵ Przedpole (hiszp. *zona polémica*) to przestrzeń na zewnątrz obwarowań fortyfikacji lub położona przed frontem fortu, pozostająca w sferze oddziaływania załogi. Obszar ten był wyłączony z osadnictwa i wznoszenia jakichkolwiek zabudowań. Zob. J. Almirante, *Diccionario militar...*, s. 913.

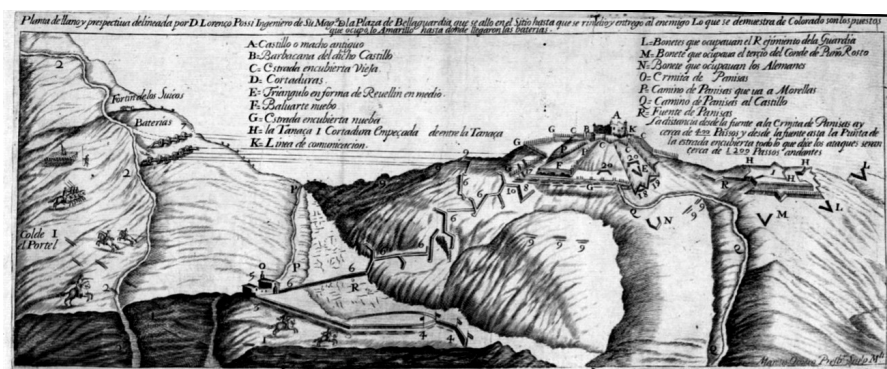
technicznych projektów (dotyczących rodzaju materiałów konstrukcyjnych, prac budowlanych itd.), dowodzą, że analiza została przeprowadzona przez inżyniera, którym był nie kto inny jak Marcos Alejandro del Borro, następcą Pedra Alejandra na stanowisku nadintendenta fortyfikacji⁸⁶.

Wskazanie Cabanas można potraktować jako wskrzeszenie zamysłu Baltasara de Rojas, gdyż obie idee wyrastały z tej samej koncepcji strategicznej, którą należy rozpatrywać na dwóch płaszczyznach. W kwestii głównego dzieła fortyfikacyjnego, które miało chronić terytorium, należy podkreślić, że rejon wskazany przez Don Baltasara zawierał się w tych samych granicach, co pozwala stwierdzić, że zamysł otoczenia Cabanas beluardami był próbą przystosowania miejscowości do zabudowy, bez konieczności wznoszenia dzieła *ex novo*. Przychylność mieszkańców ułatwiłaby zainstalowanie garnizonu, a część budynków można by przeznaczyć na zakwaterowanie załogi. Drugi aspekt koncepcji wiąże się ze strategią obrony głębokiej. I choć Sessa argumentował swój wybór istnieniem znakomitej sieci komunikacyjnej prowadzącej do Rosas, które, przypomnijmy, miało pełnić rolę portu dla napływających posiłków i zaopatrzenia, to Cabanas nie odcinało wszystkich dróg zapewniających dostęp do tego portu. O ile Rojas proponował umocnić Horno de Vidrio w La Junquera, aby zneutralizować to zagrożenie, Sessa nie zajął w tej kwestii jasnego stanowiska. Nie oznacza to jednak, że nie była ona obiektem dogłębnej debaty. Przeciwwagą dla tej niedogodności miało być odbicie twierdzy Bellaguardia. Należy w tym miejscu podkreślić, że raporty Rojas i Sessa zostały upublicznione w odmiennych okolicznościach. Rojas przygotowywał swoją analizę z myślą o zintegrowaniu zniekształconej na skutek pokoju pirenejskiego linii granicznej, jednak już w 1667 r. warunki uległy drastycznej zmianie wskutek wznowienia działań wojennych z Francją. Podczas wojny dewolucyjnej (1667–1668) część załogi garnizonu w Rosas pod dowództwem *Maestre de Campo* Marco Antonia Genaro, próbowała zaskoczenia zdobyć Bellaguardię⁸⁷.

Raport Sessa został przestudiowany przez komisję przy Radzie Wojennej 28 listopada 1670 r. Problem nadal nie został jednak rozwiązany, gdyż utknął w trybach maszyny biurokratycznej, a jeden z członków komisji – Naczelnym Dowódcą artylerii Don Diego de Sarmiento – zalecił jedynie, aby „Don Juan Salamanqués rozeznał się w możliwościach co do realizacji zapisów raportu”. Widać zatem jak na dłoni, że ta problematyczna kwestia padła ofiarą komplikacji, które sama zrodziła. Warto teraz przypomnieć, że Salamanqués, krytyczny wobec Mortary, opowiedział się wcześniej za jedną z opcji, którą Sessa ocenił negatywnie.

⁸⁶ AGMM, Colección Aparici, t. XL, Tecznka personalna Marcosa Alejandra, s. 91 i n.

⁸⁷ J. Busquets Dalmau, *La Catalunya del Barroc des de Girona. La Crònica de Jeroni Real (1621–1683)*, t. II, Barcelona 1994, s. 410.

Ryc. 5. Twierdza Bellaguardia. W 1674 r. oddziały hiszpańskie zdobyły twierdzę Bellaguardia, lecz triumf był chwilowy – już w następnym roku Francuzi ją odzyskali. Powyższa rycina była przedmiotem analizy w sądzie wojskowym podczas procesu dowódców odpowiedzialnych za obronę twierdzy. Na uwagę zasługuje fakt, że pod zarządkiem hiszpańskim Bellaguardia została rozbudowana o dodatkowe umocnienia. Jako że twierdza przylegała do linii granicznej, część nowego dzieła obronnego była eksponowana w kierunku ziem hiszpańskich, jeśli za punkt odniesienia przyjmiemy linię graniczną z 1659 r. Gdy zatem Francuzi zdobyli twierdzę, kontynuowali prace fortyfikacyjne, wzbudzając tym samym ciągle waśnie z Hiszpanią, które zakończyła dopiero drobna korekta linii granicznej z 1659 r., dokonana w XIX w.
 Źródło: BNE, Manuscritos, sygn. GMm2251, k. 75

Ze źródeł wylania się tym samym obraz absolutnego nieładu. Obejmowanie wicekrólestwa Katalonii przez kolejnych wicekrólów pozwoliło w latach siedemdziesiątych XVII w. na nowo podejść do zagadnienia strategii obronnej Ampurdánu. Należy przy tym wskazać na ścisły związek pomiędzy odchodzeniem – choć powolnym – od optyki Mortary a jego śmiercią w 1668 r.⁸⁸ Można odnieść wrażenie, że do momentu śmierci Mortary niełatwo było podważyć jego zdanie – próby takie kończyły się zajadłymi sporami. Znaczenie polityczne Mortary było nie do przecenienia – gdy przestał pełnić funkcję wicekróla Katalonii, objął urząd naczelnika księstwa Mediolanu, które, podobnie jak Flandria, stanowiło główny element systemu obrony hiszpańskich wpływów w Europie.

Wraz z przybyciem do Katalonii nowego wicekróla, Don Francisca de Tutavilla, księcia San Germán, debata wzbogaciła się o nowe, istotne elementy. Przede wszystkim, decydujący głos w dyskusji przypadł inżynierom, co bynajmniej nie było błahostką, gdyż to oni byli faktycznymi ekspertami w dziedzinie fortyfikacji. Podobnie jak Rojas, inżynier Ambrosio Borsano⁸⁹ –

⁸⁸ Więcej o Mortarze, zob. R. Pérez-Bustamante, *Virrealització i castellanització de la Llocinència del principat de Catalunya*, „Pedralbes. Revista d'història moderna” 1993, nr 13/1, s. 93; oraz M. Güell, *La Conca de Barberà i la Baixa Segarra en flames. La campanya de Lleida de 1642*, „Recull. Associació Cultural Alt Gaià” 1995, nr 3, s. 143.

⁸⁹ Ambrosio Borsano (ur. 1633 – zm. 1708) – inżynier włoski pochodzący z Mediolanu będący na służbie hiszpańskiej.

w tamtym czasie kwatermistrz Armii Katalonii – również niezbyt przychylnie odnosił się do idei przebudowy murów otaczających Figueras. W jego opinii rozwiązaniem problemu ochrony nowej granicy było wzniesienie twierdzy w Pereladzie. Pomysł ten wywołał pasjonującą debatę i pozwolił spojrzeć na sytuację z nowej perspektywy.

Inżynierowie pominęli kwestię zabezpieczenia Szlaku Królewskiego, choć nie z powodu dość mglistego jej przedstawienia w dokumentacji. Idea umocnienia Perelady zrodziła się równocześnie ze zdobyciem przez siły księcia San Germán twierdzy Bellaguardia w 1674 r. Twierdza ta wbijała się niczym klin w Ampurdán, uniemożliwiając Hiszpanii skuteczną obronę Pirenejów Środkowych, blokując główny szlak komunikacyjny regionu⁹⁰. Perelada jako alternatywne miejsce lokacji twierdzy wprowadzała do analizy nowe elementy, których implikacje strategiczne, taktyczne i logistyczne nie były bez znaczenia.

W XVIII w. idei ufortyfikowania Perelady będzie bronił również inny inżynier, Jorge-Próspero Verboom⁹¹, a po jego śmierci kolega po fachu, Pedro de Superviela⁹². Współczesny mu Zermeño, analizując położenie Perelady, jako główną zaletę strategiczną wymienił „możliwość blokowania szlaku biegnącego z przełęczy Bañuls”⁹³. Warto odnotować tę opinię Zermeña, gdyż ten sam powód skłonił Borsana do optowania za budowę fortyfikacji w tym miejscu. Analiza kampanii roku 1677 pozwala zrozumieć, dlaczego tak się stało⁹⁴. Gdy siły hiszpańskie zamierzały przeprowadzić uderzenie na wojska francuskie działające w pobliżu Perelady, Francuzi poważnie rozważyli opcję odwrotu przez przełęcz Bañuls dopiero, gdy przeprawa w kierunku wyżynnego Vilarnadal została odcięta, co oznacza, że początkowo Francuzi jako drogę odwrotu traktowali Szlak Królewski. Choć nie pozwala to z całkowitą pewnością stwierdzić, że ochrona drogi prowadzącej z Bañuls dla problemu fortyfikowania Ampurdánu była warunkiem koniecznym, to jednak wiele na to wskazuje. Istotę problemu stanowiło zapewnienie twierdzy posiłków drogą morską. Z logistycznego punktu widzenia transport morski był

⁹⁰ Sposób, w jaki zabrano się do zamknięcia szlaków wiodących przez Pireneje Środkowe, biorąc pod uwagę złożoność takiego projektu, zostanie przedstawiony w kolejnych publikacjach, co nie umniejsza jednak znaczenia tego punktu.

⁹¹ Jorge Próspero de Verboom (ur. 9 I 1665 – 19 I 1744) – pierwszy markiz de Verboom (9 I 1727 r.). Flandryjczyk z pochodzenia, feldmarszałek kawalerii hiszpańskiej, inżynier wojskowy. Kierował oblężeniem Namur w 1695 r., dowodził również obroną Antwerpii w 1702 r.

⁹² AGS, Guerra Moderna, leg. 2995, [Bez tytułu], b.m., b.d., b.p.

⁹³ AGMM, Colección General de Documentos, sygn. 3191, „Relación del territorio y frontera del Ampurdán”, b.m. 1752 r., k. 9v.

⁹⁴ Zob. J. Pella y Forgas, *Historia del Ampurdán. Estudio de la civilización en las comarcas del noreste de Cataluña*, Barcelona 1883, s. 732–733.

najtańszym i najwydajniejszym sposobem na dostarczanie zapasów i przetrwanie oddziałów. Zatem nie dziwi, że spośród wszystkich rozważanych opcji, także tych z XVIII w., Perelada była tą, która zapewniała najlepszą, choć nie całkowitą, ochronę portowi w Rosas.

Główny argument, na którym w kolejnym stuleciu Juan Martín Zerreño oparł swój wywód przywracający ideę wzniesienia fortyfikacji „ampurdańskiej Mezopotamii”, poczynawszy od Corral del Conde, poprzez Cabanas i Pereladę, wiązał się z koniecznością przeprawy przez rz. Mugę, która dla sił oblegających twierdzę mogłaby stanowić linię cyrkumwalacyjną⁹⁵. Inny, współczesny mu krytyk pomysłu umacniania Perelady, Pedro de Lucuze, jako piętę achillesową wskazywał położenie ośrodka w cieniu wzniesienia Mala Vehina⁹⁶.

Ramy koncepcyjne opcji wzniesienia twierdzy w Pereladzie konstituowały dwa zasadnicze warunki: chęć zamknięcia głównej drogi natarcia dla sił nieprzyjaciela oraz równoczesne zabezpieczenie portu w Rosas, który miał zapewniać posiłki dla głównego punktu oporu. W pierwszym przypadku wybór Perelady zbiegł się z opracowaniem planów zdobycia twierdzy Bellaguardia, co opisuje Borsano w swojej wydanej po latach rozprawie *Discurso general*: „Ampurdán potrzebuje silnej twierdzy w Pereladzie, co obmyślano za rządów księcia San Germán w roku 1674 [...] jako preludium do zdobycia Bellaguardii, która padła w tym samym roku, lecz nie wydano rozkazu wzniesienia umocnień w Pereladzie”⁹⁷. Według projektu Borsana z 1673 r. twierdza miała składać się z „sześciu bastionów, czterech rawelinów, muru oporowego wokół fosy oraz [...] opasującej ją drogi krytej”, a także kilku bram, których dokładna liczba jest jednak nieznana⁹⁸. Wicekról nie poprzestał na samych dywagacjach: Jeroni Real w swej *Crónica* informuje o petycji, która trafiła do Girony z prośbą o przyznanie 4800 *libras* płatnych w trzech rocznych ratach⁹⁹.

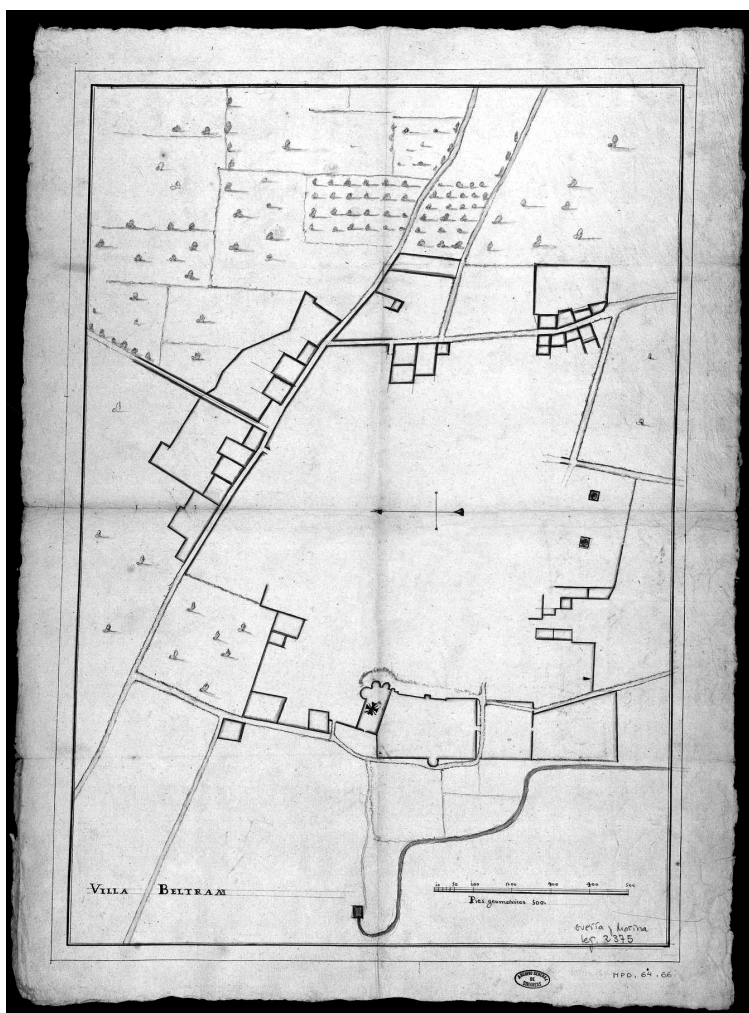
⁹⁵ AGMM, Colección General de Documentos, sygn. 3191, „Relación del territorio y frontera del Ampurdán”, b.m. 1752 r., k. 10.

⁹⁶ AGS, Guerra Moderna, leg. 2995, [Bez tytułu], b.m., b.d., b.p.

⁹⁷ BNE, Manuscritos, sygn. 18054, „Discurso general hecho por el maestro de campo don Ambrosio Borsano ... en que describe toda la carta topográfica del Principado de Cataluña, Condado de Rosellón y Cerdaña”, b.m., b.d., s. 18–19.

⁹⁸ BNE, Manuscritos, sygn. 2402, dok. 37, [Bez tytułu], b.m., b.d., b.p.

⁹⁹ Cyt. za: J. Busquets Dalmau, *La Catalunya del Barroc...*, t. II, s. 433. W dniu 13 III 1674 r. „Rada otrzymała list, który naczelnik [Gabriel de Llupià] wysłał do trybunału wicekróla [San Germán], w którym wyraża swą wolę wzniesienia fortyfikacji w Paraladzie [*sic!*], zwracając się równocześnie z prośbą o przekazanie na ten cel czterech tysięcy ośmiuset *libras*, które przeznaczyłyby na budowę w mieście. Rada zdecydowała, że wraz z rozpoczęciem prac nad umacnianiem Paralady, przekaże tysiąc sześćset *libras*. Kolejne kwoty zaś na przestrzeni dwóch lat”. Sessa poruszał już ten temat w poprzednim roku (zob. *ibidem*,

Ryc. 6 Projekt umocnienia Vilabertrán przygotowany przez Buscayolo, na polecenie wicekróla Alejandra Farnesia. Dysponujemy jednak wyłącznie dokumentem przedstawiającym plan sytuacyjny tego ampurdańskiego ośrodka, który nie zawiera żadnych informacji dotyczących proponowanych założeń obronnych.

Źródło: AGS, Mapas, Planos y Dibujos, 64/66

Podobnie jak Zermeño i Lucuze krytycznie odnosili się w połowie XVIII w. do pomysłu wskrzeszonego przez Verbooma, tak również w drugiej połowie XVII w. można wskazać inżynierów, którzy nie wykazywali większego entuzjazmu w kwestii idei wzniesienia twierdzy w Pereladzie¹⁰⁰.

s. 429), co potwierdzałyby, jak ukazuje Borsano, że wicekról rozpoczął przygotowania już w czerwcu 1674 r., równocześnie ze zdobyciem Bellaguardii przez Hiszpanów.

¹⁰⁰ Temat dokumentów wykorzystanych przez Zermeña został już poruszony wcześniej. Pomysły, które zaproponował Lucuze, wspomniano w AGS, Guerra Antigua, leg. 2995, [Bez

Jednym z nich był Don Gaspar Squarzafigo¹⁰¹, markiz de Buscayolo. W jego raporcie z 24 października 1676 r. można odnaleźć jeden z kluczowych elementów całej dyskusji¹⁰². Wspomina w nim o „miejscach, które zostały rozpoznane przez wszystkich najważniejszych dowódców”, a także przez inżynierów – przez niego i Borsana, których choć nie wymienia z imion, to określa „znawcami swego fachu” – skupiając się na dwóch możliwościach: tej popieranej przez Borsana oraz na wzniesieniu twierdzy w „Villa Beltran, której projekt niniejszym załączam”. Mimo iż Buscayolo proponuje wzniesić twierdzę „założoną na planie dużego pięcioboku o regularnym narysie”, to załączony przezeń szkic w niczym nie przypomina projektu, a raczej ogólne podsumowanie sytuacji¹⁰³. Pod kilkoma względami jego pomysł pokrywa się z założeniami, jakie przedstawiono dla pobliskiego Cabanas. Zbieżne były założenia strategiczne i urbanistyczne, a szczególny nacisk położono na fakt, że w Vilabertrán znajduje się „około stu domostw oraz rozległy i solidny klasztor benedyktyński”, wskazując na oszczędności, jakie można by poczynić przy „budowie kwater i magazynów”. Jedyną niedogodność, jaką wskazał Buscayolo, to moczary rozciągające się na południe od miasta, co niosło ze sobą ryzyko wystąpienia epidemii. Przeciwwagę dla tej niedogodności stanowiły „silne wiatry wiejące z północy [...], które tak dobrze oczyszczają powietrze, że zwykło się je określać ampurdańskimi lekarzami”¹⁰⁴. Także i tutaj można wskazać na ścisłą korelację pomiędzy pojawieniem się kolejnego wicekróla, Alejandra Farnesio¹⁰⁵, następcy księcia San Germán, zdecydowanie

tytułu], b.m., b.d. b.p. Zob. P. de la Fuente de Pablo, *El castell de Sant Ferran que no va ser*, „Revista de Girona” 1994, nr 163, s. 48–51.

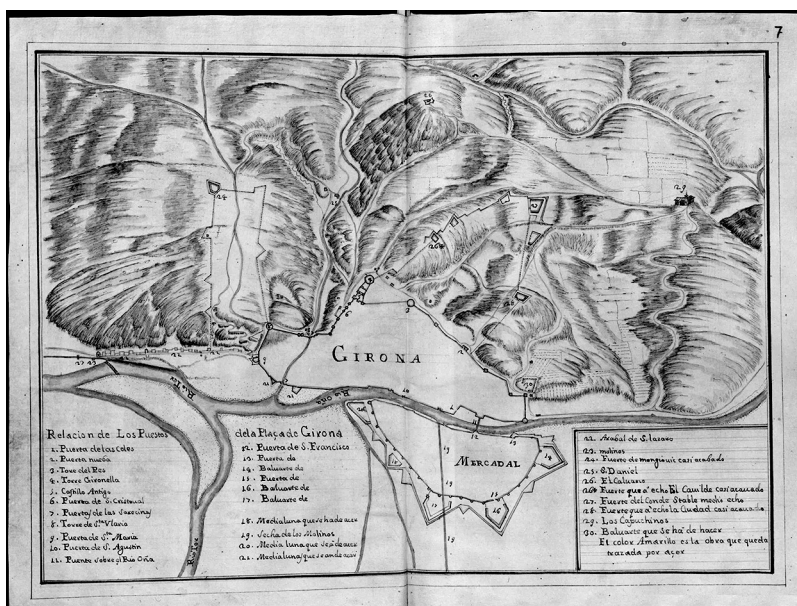
¹⁰¹ Gaspar Squarzafigo (ur. ? – zm. ?) – markiz de Buscayolo. Włoch (Genueńczyk) z pochodzenia. Naukę w Akademii Genueńskiej rozpoczął w 1636 r. Inżynier wojskowy pozostający na służbie hiszpańskiej, od 1658 r. w Armii Galicji, *Maestre de Campo*, pozostawał w służbie jeszcze w latach dziewięćdziesiątych XVII w.

¹⁰² AGS, Guerra Antigua, leg. 2375, List Buscayola do Rady Wojennej, b.m. 24 X 1676 r., b.p.

¹⁰³ *Ibidem*. W dokumentacji złożonej razem z raportem Buscayola można odnaleźć list wicekróla Alejandra Farnesia zawierający informacje na temat projektu umocnienia Vila-bertrán, w którym określa – różniąc się w tej materii z Buscayolem – że budowa „sześciu beluardów, kurtyny, fosy, przeciwskarpy, lunety ochraniającej przynajmniej dwie bramy, pochłonie przynajmniej 300 000 skudów”.

¹⁰⁴ Problemowi chorób wywołanych ampurdańskimi moczarami i ich wpływu na projekt fortyfikacji poświęciłem wiele miejsca przy analizie Rosas w: *Aigua, ciutat i territoris a la Roses renaixentista*, „Annals de l’Institut d’Estudis Empordanesos” 2002, nr 35, s. 351–372.

¹⁰⁵ Alejandro Farnesio, wł. Alessandro Farnese (ur. 10 I 1635 – zm. 18 II 1689) – książę Armii. Generał wenecki i admirał hiszpański. Wicekról Katalonii w l. 1676–1677. Gubernator Niderlandów Południowych w l. 1678–1682.

Ryc. 7. Powyższy plan autorstwa Ambrosia Borsana jasno ukazuje, że lokalizacja Girony nie predestynowała jej do roli głównego ośrodka obronnego. Miasto było położone z dala od granicy, a na domiar złego znajdowało się w dolinie otoczonej wzniesieniami, pozbawiając je taktycznej przewagi.

Źródło: BNE, Manuscritos, sygn. 12681n, k. 7

opowiadającego się za ufortyfikowaniem Vilabertrán¹⁰⁶, a wyznaczeniem nowego miejsca dla fortyfikacji. Borsano po latach wspominał z rozrzewnieniem, jak „wraz z księciem San Germán (Niech Bóg ma Go w swojej opiece) poczyniono przygotowania i plany, aby rozpocząć budowę”¹⁰⁷.

Alternatywa: Święty Narcyz i... muchy

Znana legenda głosi, że gdy w 1684 r. Francuzi oblegali Gironę, z ciała Św. Narcyza, złożonego w kolegiacie kościoła Św. Felixa, wyleciał rój much, ściągając na atakujących przerażające choroby. Bez odpowiedniej infrastruktury i dobrze uzbrojonej armii główną bronią odstraszącą najeźdźców, jaką dysponowało pogranicze, był najwyraźniej giroński patron i jego wściekle owady.

Pomysł, aby uczynić Gironę kluczową twierdzą dla obrony granicy, absolutnie nie przemawiał do inżynierów. Zamyśl ten w żartobliwy sposób skomentował Jerónimo Rinaldi: „Ten, kto określił Gironę twierdzą

¹⁰⁶ AGS, Guerra Antigua, leg. 2375, List Buscayola do Rady Wojennej, b.m. 24 X 1676 r., b.p.

¹⁰⁷ BNE, Manuscritos, sygn. 2402, dok. 37, [Bez tytułu], b.m., b.d., b.p.

przygraniczną, musiał chyba spoglądać na nią przez lunetę i wydawało mu się, że jest tak blisko, jak widzi ją w okularze¹⁰⁸. Oparcie strategii obronnej na gironńskiej twierdzy oznaczało bowiem porzucenie Ampurdánu, a tym samym pozbawiało ochrony istotny wycinek przygranicznego obszaru. Choć trudno było to kwestionować, tak złościwości Rinaldiego nie przypadły do gustu jego przełożonym, a jego raport wylądował na biurku Naczelnego Dowódcy artylerii, markiza de Cerralbo, który do lata 1676 r. pełnił urząd wicekróla Katalonii¹⁰⁹. W kwestii twierdzy, Cerralbo pisał, „Choć z należytą starannością zapewniłem jej bezpieczeństwo [...] tak nie mogę być głuchy na podważanie tych wysiłków [...] a nie znam osoby, co wskazałaby mi przez szkło okularu co jest, a co nie jest twierdzą właściwą obronie granicy”¹¹⁰. I choć rozgniewany Cerralbo kontynuował swój wywód, tak nie ulega wątpliwości, że Girona – zarówno ze względów strategicznych, jak i taktycznych – nie była tym miejscem, na którym powinien spoczywać główny ciężar obrony regionu. Trudno nie przyznać racji rzeczowej krytyce Rinaldiego, jeśli wziąć pod uwagę, że miasto było oddalone od granicy i wciśnięte w dolinę zagrożoną przez otaczające ją wzniesienia. Pewnym usprawiedliwieniem może być fakt, że wicekról działał w specyficznych okolicznościach, a umocnienie Girony miało istotne znaczenie dla teatru wojny po tym, jak Bellaguardia została zdobyta przez Francuzów. O ile wicekról San Germán – zwolennik wzniesienia fortyfikacji w Pereladzie – nakłonił lokalnych gironńskich urzędników do opłacenia części kosztów budowy, tak wraz z tragiczną kampanią roku 1675 sytuacja uległa drastycznej zmianie. Teraz to administracja królewska przeznaczała fundusze na obronę Girony, a dokładnie na budowę twierdz Montjuïc i Condestable¹¹¹.

¹⁰⁸ AGS, Guerra Antigua, leg. 2444, List Rinaldiego do Rady Wojennej, Barcelona 1 II 1679 r., b.p.

¹⁰⁹ Juan Antonio Pacheco Osorio Toledo (ur. ? – zm. 1680) – IV markiz de Cerralbo, wicekról Katalonii w l. 1675–1676. O rządach Cerralba na stanowisku wicekróla Katalonii, zob. J. Lalinde Abadía, *La institución virreinal en Cataluña (1471–1716)*, Barcelona 1964, s. 645. O pełnionej następnie funkcji Naczelnego Dowódcy Artylerii, zob. M. D. Herrero Fernández-Quesada *et al.*, *Al pie de los cañones...*, s. 566.

¹¹⁰ AGS, Guerra Antigua, leg. 2444, List Rinaldi do Rady Wojennej, Barcelona 1 II 1679 r., b.p.

¹¹¹ Kronikarz Jeroni Real opisuje, jak w czerwcu 1675 r. radzono nad kwestią wzniesienia czterech twierdz w górach: „Puig de Barufa na koszt króla, forticy *Nostra Senyora*, na której budowę kapituła przeznaczyła trzy tysiące *libras*, trzeciej, przy Portal Nou, na koszt miasta, na co wicekról [San Germán] przekazał już cztery tysiące *libras*, i czwartej w Condestable także na koszt króla; i choć wicekról obiecał, że ukończy prace, otrzymawszy te sumy, tak choć pobrał pieniądze, budowa jest dopiero w połowie”. Cyt. za: J. Busquets Dalmau, *La Catalunya del Barroc...*, t. II, s. 456. Nazwa pierwszej z wymienionych twierdz, na wzgórzu Barufa, to dawne określenie Montjuïc.

Pomimo licznych krytycznych uwag Rinaldi w żadnym momencie nie opowiedział się za opcją Borsany ani Buscayola i nie przedstawił własnej propozycji. Po jego śmierci to Borsano zajął stanowisko Naczelnego Inżyniera Armii Katalonii¹¹². W takiej sytuacji można by przypuszczać, że pozycja Borsany pozwalała mu na realizację własnej propozycji. Celem wkupienia się w łaski Dworu sporządził atlas fortyfikacji katalońskich, który zadedykował Don Antoniowi de Paniagua y Zúñidze, dawnemu *Maestre de Campo General* Armii Katalonii i członkowi Rady Wojennej, wielkiemu znawcy sztuki artyleryjskiej, co w naturalny sposób łączyło go zawodowo z Borsaną. Należy podkreślić, że w XVII w. inżynierowie podlegali dowództwu Artylerii¹¹³.

Pomimo usilnych starań Borsano nie dopiął swego. Projekt zostanie rozpatrzony szczegółowo dopiero w 1690 r. i odłożony przez Radę Aragonii *sine die*, zważywszy na brak środków¹¹⁴.

Podsumowanie

Traktat pirenejski z 1659 r. zmienił sytuację strategiczną na pograniczu francusko-hiszpańskim. Dla Hiszpanii kluczowym problemem stało się zabezpieczenie północnej granicy odsłoniętej przez utratę północnej części Katalonii, w tym twierdz Perpignan, Salsa i Bellaguardia. Utrata tej ostatniej spowodowała, że Szlak Królewski – najważniejszy szlak komunikacyjny łączący Barcelonę z Perpignan – stał się w główną arterią umożliwiającą wojskom francuskim inwazję w głąb terytoriów hiszpańskich, zwłaszcza Katalonii.

Pierwsze próby znalezienia rozwiązania dla tego problemu podjęto już w 1660 r. Raporty w tej sprawie przedstawili kolejno: Don Pedro de Aragon, wicekról Katalonii Francisco de Orozco y Ribera markiz de Mortara i don Baltasar de Rojas y Pantoja. W dyskusji wzięli również udział członkowie specjalnej komisji utworzonej przez Radę Wojenną: dowódca artylerii Juan del Castillo oraz *Maestre de Campo* Don Juan Salamanqués. Niestety niesnaski w łonie Rady Wojennej, konflikty personalne i toczące się działania

¹¹² AGS, Guerra Antigua, leg. 2528, [Bez tytułu], b.m., b.d., b.p.

¹¹³ Jako przykład postawy przyjętej przez Don Antonia w Radzie Wojennej, zob. AGS, Guerra Antigua, leg. 2269, [Bez tytułu], b.m., b.d., b.p; oraz leg. 2379, *passim*. Jeroni Real w swej kronice prezentuje dobry ogląd jego kariery jako *Maestre de Campo General* Armii Katalonii, (za: J. Busquets Dalmau, *La Catalunya del Barroc...*, t. II, s. 433 i 436). Wspomniany atlas jest obecnie przechowywany w zbiorach Hiszpańskiej Biblioteki Narodowej (Manuscritos, sygn. 12681, „Discurso general hecho por el maestre de campo don Ambrosio Borsano ... en que describe toda la carta topográfica del Principado de Cataluña, Condado de Rosellón y Cerdaña”, b.m. [1678 r.]). Dokument nie został opatrzonej datą, lecz pobieżna analiza pozwala uznać za *terminus post quem* powstania rok 1678, gdyż plan Puigcerdá, zawarty na k. 19, wspomina o odbudowie linii bastionów, zniszczonej przez Francuzów w tym roku.

¹¹⁴ ACA, Consejo de Aragón, leg. 230, exp. 39, Opinia Rady Aragonii, b.m. 1690 r., b.p.

wojenne sprawiły, że żadne z zaprezentowanych rozwiązań problemu nie uzyskało akceptacji. W latach siedemdziesiątych XVII w. sytuację dodatkowo skomplikował fakt, że kolejni wicekrólowie Katalonii przedstawiali własne propozycje fortyfikowania granicy. Żaden z nich jednak nie zdołał przeformować własnej koncepcji.

Dopiero po niemal stu latach, w 1753 r., rozpoczęto budowę twierdzy San Fernando na wzniesieniu w pobliżu Figueras, w miejscu gdzie znajdował się klasztor kapucynów, realizując, przynajmniej częściowo, propozycje Salamanquésa i Del Castillo z 1660 r.

Bibliografia

Archiwalia

Archivo de la Corona de Aragón (Barcelona)

Cancillería Real

Consejo de Aragón

Archivo General Militar (Madryt)

Aparici

Colección General de Documentos

Archivo General de Simancas (Valladolid)

Guerra Antigua

Guerra Moderna

Servicios Militares

Biblioteca Nacional de España (Madryt)

Manuscritos

Opracowania

Almirante A., *Diccionario militar. Etimológico, histórico, tecnológico*, Madrid 1869.

Borao Mateo J. E., *Las posibles centuriaciones ampuritanas*, „Annals de l’Institut d’Estudis Empordanesos” 1987, nr 20.

Busquets Dalmau J., *La Catalunya del Barroc des de Girona. La Crònica de Jeroni Real (1621–1683)*, Barcelona 1994.

Cámara A., *Fortificación y ciudad en los reinos de Felipe II*, Madrid 1998.

Clara J., *Un cens desconegut del bisbat de Girona (1598)*, „Quaderns de la Selva” 2000, nr 12.

Compte A., *Cabanes al segle XVIII: un exemple de expansió de les terres de cultiu per mitjà d’establiments i roturacions d’aigualeixos i garriges*, „Annals de l’Institut d’Estudis Empordanesos” 1996, nr 29.

Egea Codina A., *Figueras i la seva evolució urbana Durant el Vell Règim (segles XVI, XVII i XVIII)*, „Annals de l’Institut d’Estudis Empordanesos” 1987, nr 20.

Egea Codina A., *Notícies sobre la agricultura figuerenca dels segles XVII i XVIII*, „Annals de l’Institut d’Estudis Empordanesos” 1986, nr 19.

- Escartín Sánchez E., *La Capitanía General de Catalunya i l'ordre consitucional català*, „Pedralbes. Revista d'història moderna” 1993, nr 13 (1).
- Espino López A., *Las tropas de Granada en las guerras de Cataluña, 1684–1697: una visión social*, „Crónica Nova” 1992, nr 20.
- Espino López A., *Las tropas italianas en la defensa de Cataluña, 1665–1698*, „Investigaciones Históricas. Época moderna y contemporánea” 1998, nr 18.
- Feliu de la Penya N., *Anales de Cataluña [...]*, t. III, Barcelona 1709.
- de la Fuente de Pablo P., *Aigua, ciutat i territori a la Roses renaixentista*, „Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos” 2002, nr 35.
- de la Fuente de Pablo P., *El castell de Sant Ferran que no va ser*, „Revista de Girona” 1994, nr 163.
- de la Fuente de Pablo P., *España juega con negras. Zermeño y la nomenclatura defensiva de San Fernando de Figueras como alegoría ajedrecística* [w:] *Jornadas de Fortificaciones. Actas III y IV. Barcelona y Ciudad Rodrigo (Octubre 2016–2017)*, Valladolid 2018.
- de la Fuente de Pablo P., *La ciudad como problema militar: Perpiñán y los ingenieros de la monarquía española (ss. XVI–XVII)*, Madrid 1999.
- Goodman, D., *Spanish naval power, 1589–1665. Reconstruction and defeat*, Cambridge 1997.
- Güell M., *La Conca de Barberà i la Baixa Segarra en flames. La campanya de Lleida de 1642*, „Recull. Associació Cultural Alt Gaià” 1995, nr 3.
- Herrero Fernández-Quesada M.D. et al., *Al pie de los cañones. La artillería española*, Madrid 1993.
- Kamen H., *La España de Carlos II*, Barcelona 1981.
- Lalinde Abadía J., *La institución virreinal en Cataluña (1471–1716)*, Barcelona 1964.
- Iglésias J., *El fogatge de 1553. Estudi i transcripció*, Barcelona 1979.
- Moreno Chacón M., *Viatgers a Figueras. Segles XV–XIX*, Figueras 1995.
- Muñoz Corbalán J. M., *Los ingenieros militares de Flandes a España (1691–1718)*, Madrid 1993.
- Pella y Forgas J., *Historia del Ampurdán. Estudio de la civilización en las comarcas del noreste de Cataluña*, Barcelona 1883.
- Pérez-Bustamante R., *Virrealització i castellanització de la Lloctinència del principat de Catalunya*, „Pedralbes. Revista d'història moderna” 1993, nr 13 (1).
- Sahlins P., *Fronteres i identitats: la formació d'Espanya i França a la Cerdaña*, s. XVII–XIX, Vic 1993.
- Torres Sans X., *Nyerros i cadells: bandols i bandolerisme a la Catalunya de l'antic règim (1590–1640)*, Barcelona 1993.
- Vilà J., Sarrión J., *El sentit històric de la comarca a Catalunya*, Barcelona 1992.
- Vilar P., *Catalunya dins l'Espanya moderna. Recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals*, t. III, Barcelona 1964–1968.

STRESZCZENIE

Pablo de la Fuente de Pablo, Ampurdán (1659–1690) – studium strategii obronnej Hiszpanii względem Francji w epoce Ludwika XIV

Głównym celem tej pracy jest przedstawienie problemu strategicznego, jakim było stworzenie nowego systemu obrony, chroniącego główny szlak prowadzący z Francji do Hiszpanii, oraz ukazanie, że decyzje dotyczące strategii obronnej, podejmowane w danym kraju, nie zawsze są efektem wyboru najbardziej logicznego rozwiązania, lecz w wielu przypadkach są uzależnione od konfliktów wewnętrznych oraz cech charakteryzujących dany łańcuch dowodzenia. Niesnaski pomiędzy osobami, które zajmują poszczególne stopnie w hierarchii wojskowej, oraz ciągłe zmiany na stanowiskach dowódczych, wynikające z napływu nowych oficerów, stanowią dodatkowy czynnik, który utrudnia podejmowanie takich decyzji.

Brak jasnych kryteriów dotyczących strategii oraz kontynuacji przyjętej linii działania prowadzi do poszukiwania alternatywnych rozwiązań tego samego problemu. W efekcie problem ten pozostaje nierozwiązany. Niniejszy artykuł pozwala zobaczyć, iż brak inicjatywy w omawianym okresie doprowadził do sytuacji, w której podczas czterech konfliktów, do jakich doszło w tym czasie między Hiszpanią a Francją (wojna dewolucyjna, 1667–1668; wojną Francji z koalicją, 1673–1678; reuniony, 1683–1684 oraz wojna Francji z Ligą Augsburską 1689–1697) wojska francuskie najechały Hiszpanię, przekraczając niebronioną granicę w Ampurdán.

Słowa kluczowe: Ampurdán, Francja, Hiszpania, strategia, fortyfikacje

SUMMARY

Pablo de la Fuente de Pablo, Ampurdán (1659–1690) – A Study of the Defense Strategy of Spain against France in the Times of Louis XIV

The main aim of this work is to present the strategic problem of creating a new defense system, protecting the main route from France to Spain, and pointing out that that decisions on defense strategy made in a given country are not always the result of choosing the most logical solution but in many cases depend on internal conflicts and the characteristics of the chain of command. Disagreements between people who occupy different ranks in the military hierarchy and the constant changes in command posts, resulting from the influx of new officers, are an additional factor that makes such decisions difficult.

The lack of clear criteria for strategy and continuation of the adopted line of action leads to the search for alternative solutions to the same problem. As a result, the problem remains unresolved. This article allows us to see how a lack of initiative during the period in question led to a situation where during the four conflicts that took place between Spain and France at that time (the War of Devolution,

1667–1668; the Franco-Dutch War, 1673–1678; the War of the Reunions, 1683–1684 and the War of the League of Augsburg, 1689–1697), the French troops invaded Spain crossing the undefended border at Ampurdán.

Keywords: Ampurdán, France, Spain, strategy, fortifications

АННОТАЦИЯ

Пабло де ла Фуенте де Пабло, Эмпорда (1659–1690) – исследование стратегии обороны Испании против Франции в эпоху Людовика XIV

Основная цель этой работы – представить стратегическую проблему создания новой системы обороны, защищающей основной маршрут, ведущий из Франции в Испанию, и показать, что решения относительно стратегии обороны, принятые в данной стране, не всегда являются результатом логического выбора, а во многих случаях даже зависят от внутренних конфликтов и характеристик конкретной цепочки командования. Разногласия между людьми, занимающими различные должности в военной иерархии, а также постоянные изменения на руководящих постах в результате притока новых офицеров являются дополнительным фактором, усложняющих принятие таких решений.

Отсутствие четких критериев относительно стратегии и продолжения принятой линии поведения приводит к поиску альтернативных решений той же проблемы, в результате чего она остается нерешенной. Данная статья позволяет увидеть, что отсутствие инициативы в рассматриваемый период привело к ситуации, когда во время четырех конфликтов, имевших место в то время между Испанией и Францией (война за передачу полномочий, 1667–1668 гг.; война между Францией и коалицией, 1673–1678 гг.; война воссоединения, 1683–1684 гг. и война Франции с Аугсбургской лигой 1689–1697 гг.), французские войска вторглись в Испанию, перейдя незащищенную границу в Эмпорде.

Ключевые слова: Эмпорда, Франция, Испания, стратегия, фортификационные сооружения